

Dioklecijanova palača

Frankol, Monika

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:955521>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-14**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

MONIKA FRANKOL

DIOKLECIJANOVA PALAČA

Završni rad

Pula, 2020.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

MONIKA FRANKOL

DIOKLECIJANOVA PALAČA

Završni rad

JMBAG: 0303074645

Studijski smjer: Kultura i turizam

Kolegij: Kulturno-povijesni spomenici

Mentor: prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, 2020.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Monika Frankol, kandidatkinja za prvostupnicu Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada te da ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli 8. rujna 2020.

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Monika Frankol, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava korištenja, da moj završni rad pod nazivom „Dioklecijanova palača“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli 8. rujna 2020.

Sadržaj

Uvod.....	1
1. Povijest gradnje i istraživanja Dioklecijanove palače	2
1.1. Povijest gradnje Dioklecijanove palače	2
1.2. Istraživanja i rekonstrukcije Palače u 20. i 21. stoljeću	6
2. Dijelovi Palače	8
2.1. Dioklecijanov stan.....	8
2.1.1. Vestibul	9
2.1.2. Središnja dvorana Dioklecijanova stana.....	10
2.1.3. Velika dvorana Dioklecijanova stana.....	11
2.1.4. Blagovaonica (triklinij)	11
2.1.5. Kriptoportik.....	11
2.2. Podrumske dvorane.....	12
2.3. Terme.....	13
2.3.1. Zapadne terme	13
2.3.2. Istočne terme	14
2.4. Ulice u Palači.....	16
2.4.1. Uzdužna ulica (kardo)	16
2.4.2. Poprečna ulica (dekuman).....	16
2.4.3. Istočna ulica.....	17
2.4.4. Zapadna ulica	17
2.4.5. Sjeverna ulica	17
2.5. Glavni zidovi	18
2.5.1. Sjeverno pročelje.....	18
2.5.2. Južno pročelje.....	19
2.5.3. Istočni zid	20
2.5.4. Zapadni zid.....	21
2.6. Vrata Dioklecijanove palače	22
2.6.1. Sjeverna vrata.....	22
2.6.2. Istočna vrata	23
2.6.3. Zapadna vrata	24
2.6.4. Južna vrata.....	25
2.7. Kule uz zidove Palače	26

2.7.1.	Sjeverozapadna kula.....	26
2.7.2.	Sjeveroistočna kula	27
2.7.3.	Jugoistočna kula	28
2.8.	Zgrada Istočno od vestibula.....	29
2.9.	Protiron.....	31
2.10.	Peristil	32
2.11.	Hramovi Palače	34
2.11.1.	Dioklecijanov mauzolej.....	34
2.11.2.	Hram – krstionica	35
2.11.3.	Kibelin hram	36
2.11.4.	Venerin hram	37
2.12.	Zgrada istočno od Mauzoleja.....	38
2.13.	Sjeveroistočna zgrada	39
2.14.	Sjeverozapadna zgrada	39
3.	Turistička valorizacija Dioklecijanove palače	41
	Zaključak	43
	Literatura	44
	Popis slika.....	46
	Sažetak.....	47
	Summary	48

Uvod

Tema ovog završnog rada je Dioklecijanova palača u Splitu. Cilj rada je detaljno predstaviti Dioklecijanovu palaču, odnosno njezin razvoj i funkciju kroz povijest. Palača je do danas ostala jedan od najbolje sačuvanih spomenika rimskog graditeljstva na svijetu, a 1979. uvrštena je na UNESCO-ov popis svjetske baštine. Za vrijeme cara Dioklecijana u južnom dijelu palače nalazile su se njegove odaje, dok je u sjevernom dijelu palače bila smještena vojska i posluga.

U poglavlju *Povijest gradnje i istraživanja Dioklecijanove palače* detaljnije je objašnjeno kako je tekla gradnja Palače te kako se razvijala i za što se služila Palača. Ključno stoljeće za Palaču smatra se 7. stoljeće kada je naseljavaju izbjeglice iz Salone te uvode osnovne institucije gradskog života. Tijekom idućih stoljeća Palaču prilagođavaju svojim potrebama, a s vremenom Split doživljava politički, umjetnički i kulturni procvat. U istom poglavlju navedeno je kako je išao tijek istraživanja i rekonstrukcije Dioklecijanove palače. Naime, istraživanja su počela u dvadesetom stoljeću, a dobiveni rezultati danas se smatraju pouzdanim i daju nam predodžbu o izvornom izgledu Palače.

Drugo poglavlje, *Dijelovi Palače*, sadrži detaljan opis svih prostoriya, ulica i spomenika gdje se navode funkcije, izgled i važnost pojedinih dijelova Palače. Mnoge prostorije doživjele su transformaciju te danas imaju različite funkcije u odnosu na vrijeme kada je Dioklecijan živio u Palači, ali i danas imaju bitnu ulogu.

Korištene metode prilikom pisanja ovog završnog rada su prikupljanje, analiza i sinteza književne građe, članaka i internetskih stranica.

Na samom kraju završnog rada nalazi se zaključak, literatura, popis slika te sažetak na hrvatskom i engleskom jeziku.

1. Povijest gradnje i istraživanja Dioklecijanove palače

1.1. Povijest gradnje Dioklecijanove palače

Postoji nekoliko teorija zašto je car Dioklecijan odlučio izgraditi poznatu palaču baš u Splitu: povratak u rodni grad nakon burnog vladanja¹, oporavak narušenog zdravlja u mjestu s izvorima sumporne vode², lokacija vile na sredini istočnog i zapadnog dijela carstva.³ Točna godina početka gradnje Dioklecijanove palače ne može se precizno odrediti, ali pretpostavlja se da je to bilo oko 295. Približna godina gradnje određena je podatkom o reformama koje je Dioklecijan priopćio krajem 293., na godišnjicu njegovog desetogodišnjeg vladanja.⁴ Palača cara Dioklecijana izgrađena je na južnoj obali poluotoka koju povijesni izvori nazivaju *Aspalathos*.⁵ Car Dioklecijan imao je točnu predodžbu kako želi da palača izgleda i tako je naredio svojim graditeljima. Izgradnjom svoje posljednje rezidencije želio je imati utvrđen dvorac u kojem se nalaze raskošne prostorije za boravak carske obitelji, prostorije za njegovu stražu, kulturne građevine (u koje spada i Dioklecijanov grob) te ostale prostorije koje su na raspolaganju vojsci i posadi. Palača je izgrađena na prostoru od 30000 m² koji je zatvoren izobličnim pravokutnikom radi prilagođavanja specifičnom terenu. Znatan dio prvobitnih zidova i prostora Palače do danas je ostao dobro sačuvan. Bijeli vapnenac, koji se koristio prilikom gradnje, dopremao se iz kamenoloma s otoka Brača i kamenoloma kraj Sigeta. Car je umro u Palači 316. i vjerojatno je bio pokopan u sarkofagu koji je bio smješten u mauzoleju. Nakon Dioklecijanove smrti palača postaje građevina za nove potrebe, ali se tek rušenjem Salone početkom sedmog stoljeća izmijenila prava namjena palače - počela se transformirati u grad.⁶

Sedmo stoljeće bilo je presudno za razvitak Dioklecijanove palače i Splita općenito. Naime, u sedmom stoljeću došlo je do rušenja Salone te je dio stanovništva našao utočište unutar jakih zidina Dioklecijanove palače. Odbjegli stanovništvo uvelo je u nju osnovne institucije

¹ Neki povijesni izvori pokazuju da bi rodni grad Dioklecijana mogla biti Salona ili njezina okolica pa se može logično zaključiti da je car, iz želje da se vrati u svoj zavičaj, odlučio svoju palaču izgraditi u uvali Aspalathosa: Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 17.

² U prošlosti je u Splitu postojalo 18 izvora sumporne vode koja je u sebi sadržavala veliko količine joda. Izvori su davali oko dva milijuna litara dnevno: Šušnjar, B. (2003.): *Villa cara Dioklecijana*, str. 19..

³ Nakon abdikacije, kada je nastupilo vladanje četvorice, što je bio jedinstven događaj u tadašnjem Rimskom Carstvu, pretpostavlja se da je car htio nadgledati daljnji tok događanja u carstvu i tako izgradio palaču koja je otprilike bila na granici Istoka i Zapada: Marasović, T. i Marasović J. (1986.): *Dioklecijanova palača*, str. 9.

⁴ Marasović, T. (2008.): *Dioklecijanova palača- jezgra grada Splita*, str. 3.

⁵ Ime je dobilo po istoimenoj biljci koja se i danas nalazi na obalama splitskog poluotoka. Vjerojatno je isto ime nosilo i nekadašnje grčko naselje, koje je možda nastalo na mjestu ilirskog naselja, a koje je prije gradnje Dioklecijanove palače nosilo naziv *Spalatum*: Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 15.

⁶Isto, str. 15.-21.

gradskoga života.⁷ Važnost ranosrednjovjekovnog grada dokazivala se odgovarajućom crkvenom organizacijom, koju je u gradu dao Ivan Ravenjanin, vjerojatno još u sedmom stoljeću.⁸ U razdoblju od pet stoljeća (od sedmoga do jedanaestoga stoljeća) Palača se prilagođavala potrebama građanstva. Podzemne prostorije bile su naseljene izbjeglicama iz Salone, dok su kule naseljavali bogati građani. Mauzolej, odnosno katedrala sv. Marije, koja se od devetog stoljeća češće spominje kao katedrala svetog Dujma, nije jedina građevina koja je bila prenamijenjena. Nasuprot Mauzoleju nalazi se antički hram koji je u srednjem vijeku postao kršćanska crkva s kriptom sv. Tome i krstionicom sv. Ivana. U ovom razdoblju koristile su se ulice antičke Palače, a također su nastale i nove ulice na mjestu antičkih dvorana. U ranom srednjem vijeku crkveno i svjetovno središte Splita postao je antički Peristil, jedini veći otvoreni prostor Palače.⁹

Davanjem Splitu slobode u biranju vlasti, slobode pravosuđa i ostalih privilegija od strane ugarskog kralja Kolomana početkom dvanaestog stoljeća, Palača je dobila pogodan pravno-politički položaj. Tada je Split doživio istinski razvoj u umjetnosti i kulturi. U četrnaestom stoljeću širi svoj gradski teritorij, koji je dobio ime „novi grad“. Od trinaestog do četrnaestog stoljeća na katedrali se gradi visoki romanički zvonik, dok se unutrašnjost uređuje umjetničkim djelima. Iz tog razdoblja datira najveći broj kuća pa je unutarnji raspored grada ostao isti. Usporedbom tlocrta dolazi se do saznanja da je došlo do sužavanja ulica na uske širine, što je tada bilo specifično za gradove iz tog doba. Dioklecijanova palača je u to vrijeme bila podijeljena na četiri kvarta, a imena su dobili prema glavnim crkvama. Kvart sv. Dujma nalazio se na istočnoj strani, u južnoj polovini grada, dok se crkva sv. Martina smjestila u sjevernoj polovini. Tamo su se još nalazile i stambene kuće uz poneku palaču, dok se u južnoj polovini, osim trga i religijskih građevina, nalazio i biskupski sklop i plemićke palače.¹⁰ Peristil je gradnjom novog gradskog trga imenom Pjaca u 13./14. stoljeću postao vjersko središte. Sfinga koja se i danas nalazi iznad Peristila stara je 3500 godina i svjedoči o dugoj povijesti Splita.¹¹

Od petnaestoga do osamnaestoga stoljeća hrvatska obala, u koju je bio uključen i Split, bila je pod mletačkom vlašću. Sve bitne odluke koje su se ticale grada donosile su se u Veneciji

⁷ Isto, str. 23.

⁸ Split je tada prenamijenjen u nekadašnju Salonsku nadbiskupiju. Prema kronici Tome Arhidakona iz trinaestog stoljeća, careva grobnica bila je očišćena od poganskih idola i pretvorena je u crkvu sv. Marije, kojoj je kult i danas zadržan u katedrali: isto, str. 23.

⁹ Isto, str. 23.-24.

¹⁰ Isto, str. 28.

¹¹ <http://villasplitluxury.com/attractions/diocletian-palace/?lang=hr>, posjećeno 9. travnja 2020.

(pitanje vlasti, vojska, gospodarstvo). Naime, Ladislav Napuljski prodao je Dalmaciju za 100.000 dukata Mletačkoj Republici 1409. Split je tada bio važna luka, a ujedno se razvijala kultura i književnost (Marko Marulić: poznati splitski pisac koji je živio za vrijeme mletačke vladavine u Splitu). Grad više nije imao slobodu u upravi, tj. autonomiju, već je njime vladao mletački knez.

U Splitu je za vrijeme vladavine Mlečana, radi potrebe obrane od vanjskih neprijatelja ili unutarnjih buna, bio izgrađen gradski kaštel koji je smješten kod jugozapadne kule Palače. Palače koje su tada izgrađene u kasnom gotičkom stilu s elementima renesanse, izgradio je najpoznatiji hrvatski kipar Juraj Dalmatinac. U šesnaestome stoljeću javlja se opasnost od turskih osvajanja te se Palača priprema za obranu, gdje su ruše antičke kule i pojačavaju se zidine. Tijekom sedamnaestoga stoljeća dolazi do nekoliko promjena, a jedna od važnijih je promjena vanjskih zidina.¹² Gradske zidine koje služe kao obrambeni sustav, zaokružile su cijeli prostor¹³, a u sedamnaestome stoljeću izgrađeni su lazareti¹⁴ koji su dokaz da je Split bio važna luka tog vremena. Početkom osamnaestoga stoljeća počinje zanimanje za Dioklecijanovu palaču kao važno arhitektonsko dostignuće. Fischer von Erlach, austrijski arhitekt, sastavio je prvu rekonstrukciju Palače izvornog izgleda.¹⁵ Danas važnu dokumentarnu vrijednost predstavljaju crteži koje je izradio Robert Adam u suradnji s francuskim grafičarom Ch. L. Clerisseuom. Rezultati istraživanja koje je prezentirao Robert Adam pridonijeli su popularizaciji Dioklecijanove palače diljem svijeta.¹⁶ Za Dioklecijanovu palaču zanimali su se svjetski istraživači što nam dokazuje koliko je Palača zanimljiva za istraživanje i proučavanje. Stoljeća postojanja Palače rezultirala su njezinim mijenjanjem u smislu arhitekture i gradnje što je vjerojatno za istraživače predstavljao složen, ali i zanimljiv proces istraživanja.

U devetnaestome stoljeću, za vrijeme francuske vlasti, porušen je dio gradskih utvrda koje više nisu mogle biti u funkciji. Tadašnjim Marmontovim planom, koji na kraju nije bio realiziran, bilo je zamišljeno odstranjivanje građevina koje su izgrađene u kasnijim

¹² Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 33.-37.

¹³ Marasović, T. (2008.): *Dioklecijanova palača- jezgra grada Splita*, str. 31.

¹⁴ Lazareti su se osnivali u lukama zbog karantenskih mjera. Prvi lazaret je osnovan u Dubrovniku u trinaestom stoljeću. Onaj u Splitu bio je jedan od najuređenijih na Sredozemlju i radio je sve do kraja osamnaestoga stoljeća <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=35692>, posjećeno 9. travnja 2020.

¹⁵ Daniele Farlati je 1751. preuzeo Erlachove crteže te ih objavio u djelu „Illyricum Sacrum“. Šest godina kasnije kreće proučavanje Dioklecijanove palače. Istraživanje je trajalo pet tjedana, a rezultati pokazuju točno stanje palače sredinom osamnaestog stoljeća: Marasović, T. (2008.): *Dioklecijanova palača- jezgra grada Splita*, str. 36.

¹⁶ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 38.

razdobljima kako bi se mogla istaknuti antička djela. Ipak su nešto kasnije uklonjeni neki srednjovjekovni spomenici. Nakon kratke francuske vlasti, dolazi austrijska koja se u Splitu zadržala 105 godina. Tih 105 godina austrijske uprave obilježile su restauracije i konzervatorske aktivnosti. Bitno je spomenuti Vicka Andrića koji je bio na čelu prve službe za zaštitu spomenika. Radio je na jednom projektu koji je imao za cilj gradnju hotela na južnoj strani Dioklecijanove palače, čime bi se stvorila materijalna sredstva za održavanje palače. Također je važno spomenuti i splitskog gradonačelnika Antu Bajamontija za vrijeme čijeg se mandata grade ceste i luke. Najznačajniji projekt je izravno spajanje obale i Peristila, a gradi se i palača Bajamonti koja je kasnije preimenovana u palaču Dešković. Od 1890. do 1908. traje obnova zvonika katedrale. U tim godinama želi se stvoriti „stilska cjelina“ pa su stoga počele drastične rekonstrukcije građevina. Sve više istraživača i konzervatora se počinje zanimati za Dioklecijanovu palaču, za njezinu zaštitu i obnovu. Naš hrvatski konzervator don Frane Bulić zaslužan je za očuvanje spomenika Palače te će njegov rad biti vrlo bitan i kasnije.¹⁷

Slika 1. Dioklecijanova palača

Izvor: <https://visitsplit.com/hr/448/dioklecijanova-palaca>, 5. kolovoza 2020.

¹⁷ Isto, str. 39.-42.

1.2. Istraživanja i rekonstrukcije Palače u 20. i 21. stoljeću

Dvadeseto stoljeće obilježeno je brojim istraživanjima. Jednu istraživačku ekipu vodio je George Niemann, dok su E. Hebrard i J. Zeiller¹⁸ bili dio francuske istraživačke ekipe. Rezultate istraživanja obaju ekipa možemo smatrati vrlo vjerodostojnim i daju nam uvid u to kako je Palača izvorno izgledala. Nakon završetka austrijske vladavine, Splitu se za vrijeme Jugoslavije vraća administrativno središte. Naseljavanjem siromašnih u stari dio grada Palača propada jer je nisu mogli održavati. Dvadesetih godina 20. stoljeća prekinuta je izravna veza iz 19. stoljeća koja je spajala Peristil i obalu, počinju radovi na okolišu oko katedrale te se počinju rješavati problemi južnog pročelja prouzročeni odstranjivanjem kućica s vanjske strane antičkoga zida.¹⁹ Nekoliko godina prije, odnosno od 1914. do 1915., popravljaju se ostatak kule kod Srebrnih vrata i sjeverozapadna kula. God. 1935. zamišljen je Senjanović-Pičmanov projekt kojim je bilo predviđeno otvaranje novog trga na jugoistočnoj strani Dioklecijanove palače, na kojem bi se isticale novogradnje banovinske palače, veliki hotel i nacionalni spomenik. Izvođenje tog projekta spriječeno je 1946. kada se izgradila carinarnica i tamnice.²⁰ Za vrijeme fašističke vlasti smišljaju se planovi kako prvenstveno, na štetu spomenika kasnijih razdoblja, zaštititi antičke vrijednosti. Okupacija se nije odužila pa te planove nije bilo potrebno realizirati, međutim 1944. pogođen je centar Palače, srećom bez težih posljedica. Nakon rata počinje aktivno uređenje Dioklecijanove palače. Konzervatorski zavod za Dalmaciju na čelu s Cvitom Fiskovićem vodio je radove, a prvi među njima bilo je čišćenje sjevernog zida i obnova istočnih vrata. Značajno je i iskopavanje najveće dvorane u prizemlju na južnoj strani Palače, a na mjestu nekadašnjeg lazareta uklonjeni su i porušeni kompleksi zgrada. U dvadesetom stoljeću pokrenuta je akcija, tzv. aktivna zaštita graditeljskog nasljeđa kroz rješavanje problema povijesne jezgre. Cilj te akcije bio je rješavanje stambenih i komunalnih problema (infrastruktura, pješački promet), ali i zaštita i obnova spomeničkih vrijednosti. Provedenim restauratorskim aktivnostima došlo se do novih saznanja: stubište pod Protironom i tragovi carske lože, stepenasti obrub Peristila, ostaci Kibelina hrama, Venerin hram koji je otkriven obnovom palače Grisogono-Cipci i

¹⁸ Georg Niemann je provodio istraživanja i iskopavanja sa svojim suradnicima (Karl Kuhn, Rudolf, Theophil i Ernst Niemann) od koji se najviše istaknuo Schindler koji je izradio visinski snimak terena i snimku tlocrta Alujević, T. i Marasović, T. (2007.): *Dioklecijanov stan u splitskoj palači*, str. 160. Niemannova monografija *Der Palast Diokletians in Spalato* objavljena je 1910., a dvije godine kasnije objavljena je Zeillerova monografija *La palais de Diocletien*. Pristup na temelju kojeg su se provodila istraživanja temeljio se na detaljnom stanju Palače koji je uključivao arhitektonske snimke. Marasović, T. (2008.), *Dioklecijanova palača- jezgra grada Splita*, str. 42.

¹⁹ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 43.

²⁰ Fisković, C. (2005.): *Dioklecijanova palača: prilog proučavanju i zaštiti*, str. 59.-60.

Dioklecijanova blagovaonica.²¹ Sveučilište Minnesota iz Minneapolisa (SAD) je u suradnji s Urbanističkim zavodom od 1969. do 1974. provelo istraživanje jugoistočnog dijela Palače u kojem su otkrivene terme i freske u carevom stanu. Domovinski rat nije prekinuo istraživanja, a stvaranjem neovisne Republike Hrvatske briga o Dioklecijanovoj palači podignuta je na novu razinu. Ured za povijesnu jezgru pokušava pronaći načine kako Palača može početi iskorištavati svoje potencijale i kako je održavati.²² Od 1994. dolazi se do ideje intenzivnije obnove Palače koju je pokrenuo tadašnji splitski gradonačelnik Nikola Gabrić i Poglavarstvo Grada. Ideju su predložili Gradskom vijeću Splita - Projekt upravljanja i obnove povijesne jezgre - koji tu ideju i prihvaća. Obnova bi trajala deset godina, a glavni koordinator je Služba za staru gradsku jezgru koja je tijekom godina obnavljanja obavještavala javnost o provedenim i budućim radovima. Od 1994. do 2009. obnavlja se i nepokretna i pokretna kulturna baština pod koju razumijevamo freske, mozaike, oltare, slike na platnu i kamenu plastiku. U tom razdoblju pod restauracijom podrazumijevalo se restauraciju i sanaciju svih sačuvanih kulturnih dobara, uređivanje površina i prostora u skladu sa suvremenim arhitektonskim rješenjima, restauraciju Peristila, gdje su obuhvaćeni njegovi gotički, renesansni i barokni slojevi, radovi na Zlatnim vratima i Jupiterovom hramu. Od početka 2000. dekorativna plastika čistila se primjenjujući suvremene laserske metode. Na površinu su tada iznesene bogate dekoracije portala Mauzoleja, Jupiterova hrama, reljef majstora Ota iznad ulaza u katedralu i dekorativna plastika Peristila.²³ Istraživanja koja su se godinama provodila u Palači dokazuju nam da su se tijekom povijesti na našoj obali ispreplitali razni stilovi gradnje, što danas za nas predstavlja iznimno arhitektonsko, povijesno i umjetničko bogatstvo. Obnova Palače nije bitna samo jer se nalazi na UNESCO-ovoj listi i baštine i predstavlja kulturno dobro, već zato što ona služi i kao mjesto za stanovanje i svaki zahvat koji se poduzima utječe na život ljudi tog dijela grada. Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara regulira se zaštita, obnova kulturnih dobara te sve aktivnosti koje se provode u svrhu očuvanja kulturno-povijesnih spomenika moraju biti u skladu s ovim zakonom. Dioklecijanovu palaču su tijekom godina nemarno nadograđivali stanovnici koji su se doseljavali prema svojim potrebama stoga se posebna pozornost obratila na obnovu i čišćenje kako bi se Palača mogla u budućnosti bolje štititi i valorizirati.

²¹ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 43-45.

²² Marasović, T. (2008.): *Dioklecijanova palača- jezgra grada Splita*, str. 48.

²³ Marinković, V. (2010.): *Pregled arheoloških istraživanja i restauratorsko-konzervatorskih zahvata u Dioklecijanovoj palači u Splitu*, str. 244.

<https://hrcak.srce.hr/65570>

2. Dijelovi Palače

2.1. Dioklecijanov stan

Dioklecijanov stan predstavljao je najznačajniji dio splitske Palače, čineći tako njezin osnovni smisao, a to je pružiti dom caru i njegovoj obitelji u raskošnom stanu okrenutom prema moru. Dioklecijanov stan smješten je na južnoj strani Palače, a sastoji se od dva kata: prizemlja koje je služilo kao konstruktivni nosač gornjem katu te gornjega kata. Na gornjem katu nalazile su se careve stambene dvorene, a od toga dijela Palače sačuvani su neki ostaci jer su kasnije na tome mjestu sagrađene kuće.²⁴ Tijekom sedamnaest stoljeća razvijanja grada gornje prostorije stana su porušene. Sačuvan je vestibul, ulazna dvorana te neki dijelovi dvorana u zapadnom sektoru.²⁵ Na prilazu iz središnjeg trga, Peristila, nalazi se prostorija vestibul, uz koju se nastavlja središnja dvorana. S obje strane te središnje dvorane simetrično su se nalazile dvorane za prijem i carski stambeni prostor, dok se sklop blagovaonica nalazio u istočnom dijelu. Prostor gdje se nalazio carev stan ispunjavaju stambene kuće romaničkih, gotičkih, renesansnih i baroknih obilježja, dok su neke građevine u neskladu s ostalim spomenicima koji se nalaze u kompleksu.²⁶

Prve podatke o carevom stanu iznio je bizantski car-pisac Konstantin VII. Porfirogenet (905.-959.) koji je opisivao Split i naveo da je car Dioklecijan izgradio palaču gdje je imao vlastiti stan, a 300 godina kasnije carev stan spominje splitski kroničar Toma Arhiđakon u spisu „Historia Salonitana“, kada je narod počeo naseljavati Dioklecijanovu palaču nakon potresa u Saloni. Nadalje, 1549. mletački slikar Girolamo da Santacroce naslikao je poliptih²⁷ i na njemu prikazao model Splita koji drži gradski zaštitnik sv. Dujam. To je ujedno i najstariji grafički dokument južnog pročelja Palače. Nekoliko godina kasnije Split opisuje i Giambattista Giustiniano te tamo spominje presvođene podrumске dvorane. Prizemne prostorije carevog stana nisu imale utilitarnu funkciju, osim središnje dvorane koja je imala ulogu komuniciranja do južnih vrata na obali. Istraživanjem splitske Rive 2007. potvrđeno je da na pristaništu ispred pročelja pristajala careva lađa. Sve ostale prostorije služile su samo za konstrukcijske namjene, odnosno kao nosači careva stana, a to potvrđuju neuređeni podovi,

²⁴ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 80.

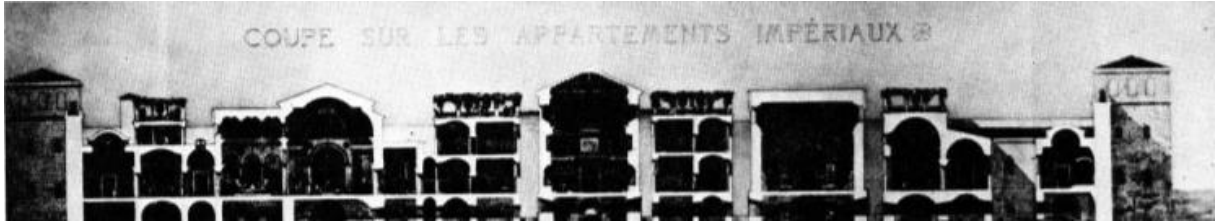
²⁵ Alujević, T. i Marasović, T. (2007.): *Dioklecijanov stan u splitskoj palači*, str. 170.
<https://hrcak.srce.hr/18516>

²⁶ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str: 81.-82.

²⁷ Slika sastavljena od više dijelova s različitim prizorima, od kojih se glavni prizor nalazi na središnjoj ploči, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=49211>, posjećeno 14. travnja 2020.

neograđeni kanali otpadnih voda, a otvori među mnogobrojnim vratima i prozorima nisu se zatvarali.²⁸

Slika 2. Presjek kroz Dioklecijanov stan

Izvor: Marasović, T., *Dioklecijanova palača*, 1982., str. 80.

2.1.1. Vestibul

Vestibul je ulazna dvorana koja se nalazi na sjevernoj strani ulaza u carev stan. Vestibul je bila građevina četvrtastog vanjskog i unutarnjeg kružnog tlocrta, zid vestibula bio je obložen mramornim pločama, a svod kupole mozaikom kojim je vjerojatno bio prekriven i pod. Skulpture koje su vjerojatno bile smještene u nišama nisu sačuvane.²⁹ U ranom srednjem vijeku unutar kružnog gornjeg prostora gradili su se stambeni objekti. Od 1898. do 1912. poduzimaju se aktivnosti učvršćenja kupola izradom betonskih rebara, no 1947. ta rebra su uklonjena te je djelomično rekonstruiran donji dio kupole. Kako je otkriven izvorni oblik donjeg prostora, obnavljaju se svodovi, pod, otvorene niše u gornjoj prostoriji od 1955. do 1957.³⁰

Slika 3. Vestibul, pogled odozgo

Izvor: Marasović, T., *Dioklecijanova palača*, 1982., str. 84.

²⁸ Alujević, T. i Marasović, T. (2007.): *Dioklecijanov stan u splitskoj palači*, str. 170.

<https://hrcak.srce.hr/18516>

²⁹ Isto, str. 172.

³⁰ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 84.

2.1.2. Središnja dvorana Dioklecijanova stana

Središnja dvorana Dioklecijanova stana, koja je smještena između vestibula i hodnika uz južno pročelje, nosi naziv *tablinum*, zbog njezine funkcije položaja s glavnom dvoranom rimske kuće. Iako se nalazi u središtu, nije mogla biti glavna sala Palače, već je ona zajedno s Peristilom i vestibulom činila dio tzv. ceremonijalnog središnjeg pristupa carske rezidencije iz kojeg se prilazilo preko južnog hodnika drugim dijelovima stana. Središnja dvorana imala je prizemni prostor koji je imao dvostruku ulogu: komunikacija između južnog dijela Palače i nosivost kata. Unakrsne bačvaste svodove u središnjoj prizemnoj dvorani nose *piloni*³¹, dok je gornja prostorija bila uzdužnog tlocrta, bez stupova ukrašena skulpturama, mozaicima i mramornim pločama od kojih su sačuvani samo ulomci. Zidovi i svodovi donjeg prostora su sačuvani, dok su u gornjoj dvorani ostali samo temelji, a sačuvana su samo južna vrata u zidu kuće u Severovoj ulici. Gornja prostorija najviše je uništena tijekom izgradnje grada, dok je prizemni prostor zadržao ulogu komunikacije.³²

Slika 4. Južna vrata središnje dvorane

Izvor: Marasović, T., *Dioklecijanova palača*, 1982., str. 86.

³¹ Pilon je veliki stup, snažan potporanj kupolama, svodovima, mostovima : <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4825.5>, posjećeno 14. travnja 2020.

³² Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 86.

2.1.3. Velika dvorana Dioklecijanova stana

Velika dvorana bi inače imala ulogu prijestolne dvorane, no to nije bio slučaj u Dioklecijanovoj palači jer je car napustio svoj carski položaj prije useljenja.³³ Glavna dvorana Dioklecijanova stana nalazi se na sredini zapadnog dijela carskih apartmana, do danas su sačuvani samo skromni ostaci, ali je u potpunosti sačuvan njezin prizemni prostor. To je tzv. „podrumska“ dvorana u kojoj tri masovna pilona poredana u dva reda nose unakrsne bačvaste svodove. Pretpostavlja se da je car u prostorijama gornjega kata primao svoje posjetitelje, ali i obavljao državne poslove iako je napustio prijestolje. S obje stane polukružne eksedre nalazi se stubište koje je povezivalo glavnu dvoranu careva stana s prizemljem. Dioklecijanova palače je zanimljiva u proučavanju razvoja graditeljstva jer je oblik „podrumske“ dvorane sličan starokršćanskim trobrodskim bazilikama, a to je izgrađeno prije legalizacije kršćanske religije.³⁴

2.1.4. Blagovaonica (triklinij)

Blagovaonica u Dioklecijanovoj palači nalazila se na istočnom dijelu careva stana. Zauzimala je relativno veliku površinu u kojoj je bila smještena velika sala okružena s tri manje dvorane i ulaznim prostorijama. Velika centralna dvorana izvana je četvrtasta, a iznutra osmerokutna, dok prizemni dio ima križni prostor i taj je dio gotovo u potpunosti sačuvan. U srednjem vijeku dolazi do mijenjanja strukture blagovaonice. Naime, u četrnaestom stoljeću na mjestu blagovaonice podignut je samostan sv. Klare koji je tamo bio sve do 1883. Da bi se naglasio izvorni oblik blagovaonice, rekonstruirani su svodovi u prizemlju te su djelomično obnovljeni njezini zidovi.³⁵

2.1.5. Kriptoportik

Kriptoportik je hodnik u Dioklecijanovoj palači koji je imao dvije funkcije. Prvu funkciju obnašao je kao komunikacijski prostor u koji se pristupalo iz središnje dvorane i iz kojeg su bile dostupne sve druge prostorije na istočnoj i zapadnoj strani.³⁶ Taj hodnik služio je i kao šetnica uza zid Palače koji je rastvoren arkadama prema moru i iz kojeg se pružao pogled na luku i otoke. Iz obrambenih razloga u srednjem vijeku otvori su zazidani, no većina arkada i polustupova do danas je sačuvana. Restauratorskim radovima neki prozori su obnovljeni i otvoreni. Hodnik je bio natkriven drvenim konstrukcijama i pokriven kupama, prekinut na

³³ Alujević, T. i Marasović, T. (2007.): *Dioklecijanov stan u splitskoj palači*, str. 174.

<https://hrcak.srce.hr/18516>

³⁴ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 88.

³⁵ Isto, str. 90.

³⁶ Isto, str. 92.

sredini i krajevima gdje su se nalazile trodijelne lože.³⁷ Izvorni antički dijelovi vidljivi su tek mjestimice, dok su na sjevernoj strani vidljiva ulazna vrata središnje dvorane careva stana. Na južnoj strani nalaze se novije stambene kuće, a sjevernu stranu čine kuće, od kojih neke imaju povijesnu i ambijentalnu vrijednost.³⁸

2.2. Podrumske dvorane

Prostor ispod Dioklecijanova stana naziva se „podrumske ili prizemne dvorane“. Sagrađene su radi stvaranja pogodnijih uvjeta u izgradnji carskih prostorija na gornjem katu. U podrumske prostorije ispuštala se i kanalizacija. Zbog vrlo dobre sačuvanosti, za razliku od gornjeg dijela, vrlo su značajne jer se u osnovi podudaraju s gornjim dijelom te se na njima osnivaju zaključci o izvornom izgledu Dioklecijanova stana.³⁹ Na prostoru od sjevernog do južnog zida podrumi su najbolje sačuvani prostor. Svodovi su križne izvedbe po segmentima, a visina im je oko 8 m.⁴⁰

Tijekom prvog naseljavanja Palače, nakon potresa u Solinu, dio stanovništva naselio je upravo podrumske dvorane. Prema arheološkim istraživanjima, još u srednjem vijeku počelo je zasipavanje ovih prostorija otpadnim i urušenim materijalom, što se nastavilo do dvadesetog stoljeća. Arhitekt Robert Adam zbog negostoprimstva mletačke vlasti nije 1757. uspio provesti zamišljeno istraživanje podrmskih dvorana, dok je Vicko Andrić sredinom devetnaestog stoljeća uspio istražiti samo manji dio dvorana. Detaljnija istraživanja kreću nakon završetka Drugog svjetskog rata. God. 1945. iskopana je najveća dvorana i dio istočnih prostorija, a deset godina kasnije vodi se akcija istraživanja i uređenja tog dijela prostora.⁴¹

Zapadne dvorane podruma otvorene su za javnost 1959. Dvorane na istočnom dijelu otvorene su za posjetitelje 1996., nakon završetka opsežnih restauratorsko-konzervatorskih radova.⁴² Danas se podrumske dvorane koriste za razne kulture događaje: predstave, izložbe, sajmove i druga kulturna i društvena događanja.

³⁷ Alujević, T. i Marasović, T. (2007.): *Dioklecijanov stan u splitskoj palači*, str. 176.

<https://hrcak.srce.hr/18516>

³⁸ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 92.

³⁹ Isto, str. 82.

⁴⁰ Šušnjar, B. (2007.): *Villa cara Dioklecijana u Splitu*, str. 115.

⁴¹ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 83.

⁴² <https://www.mgst.net/dioklecijanovi-podrumi/>, posjećeno 22. travnja 2020.

2.3. Terme

Terme su bile važan dio društvenog života Rimljana, prostor za opuštanje i relaksaciju. Odlazak u terme bilo je veliko zadovoljstvo za Rimljane te su oni tamo rado provodili slobodno vrijeme. Predstavljale su i važan dio društvenog života gdje su se sklapala nova poznanstva stoga higijena nije bila jedini razlog za odlazak na kupanje. Pristup termama se naplaćivao, ali u toj mjeri da je bilo dostupno svim građanima.

Jugozapadno od Jupiterova hrama pronađen je sklop manjih dvorana raznolikih tlocrtnih osnova, od kojih su neke raščlanjene nišama, a neke su zadržale ostatke karakterističnih uređaja za grijanje. Stoga je sasvim sigurno da se na tome mjestu nalazio kompleks kupališta, koji je vjerojatno bio spojen s Dioklecijanovim stambenim odajama u zapadnoj četvrtini njegova stana.⁴³ Terme Dioklecijanove palače pripadaju skromnijim termalnim sklopovima kod kojih je organizacija prostora prilično pojednostavljena. Na jednom se kraju nalazi ulazni prostor i odmah do njega prostor za presvlačenje. Nadalje se nižu prostorije bez grijanja i koje su često trijemom povezane s otvorenim dvorištem koje služi kao mjesto za tjelovježbu. Vrata dijele negrijani dio termi s grijanim dijelom koji započinje prostorijom gdje su topli zrak i kupka.⁴⁴

2.3.1. Zapadne terme

Do 1959. još uvijek nije bilo saznanja o termama u Palači, no sa sigurnošću se tvrdilo da Palača mora imati kupalište u svojem sastavu. Istraživačkim radovima na području hotela „Slavija“, gdje su se nekad nalazile terme, prvi put se ušlo u trag rimskim kupalištima. Nakon 1959. provedena su još dva istraživanja - 1972. u Buvininoj ulici i u prizemlju hotela „Slavija“. Nakon tih istraživanja došlo se do ovih zaključaka: zapadne terme bile su smještene uz zapadni zid Palače, između careva stana i Jupiterova hrama. Do tada je otkriveno pet prostorija različitih namjena u sklopu kupališta. Gotovo u svim dvoranama pronađeni su ostaci gusto poredanih stupića od opeka, karakterističnih za terme, koji su nosili konstrukciju poda, ispod kojih je strujao vrući ili topli zrak koji je zagrijavao dvorane i bazene.⁴⁵ Služba za staru gradsku jezgru Grada Splita ponovno je aktivirala ideju o uređenju ovog prostora pa se tijekom 2008. i 2009. došlo do novih spoznaja o zapadnim termama. God. 2008., kada je pokrenuto novo istraživanje, prišlo se reviziji i dopuni arheoloških istraživanja u prizemlju hotela „Slavija“ te istraživanju onog dijela koji 1972. nije bio obuhvaćen. Utvrđeno je da je

⁴³ Marasović, J. i Marasović T. (1968.): *Dioklecijanova palača*, str. 18.

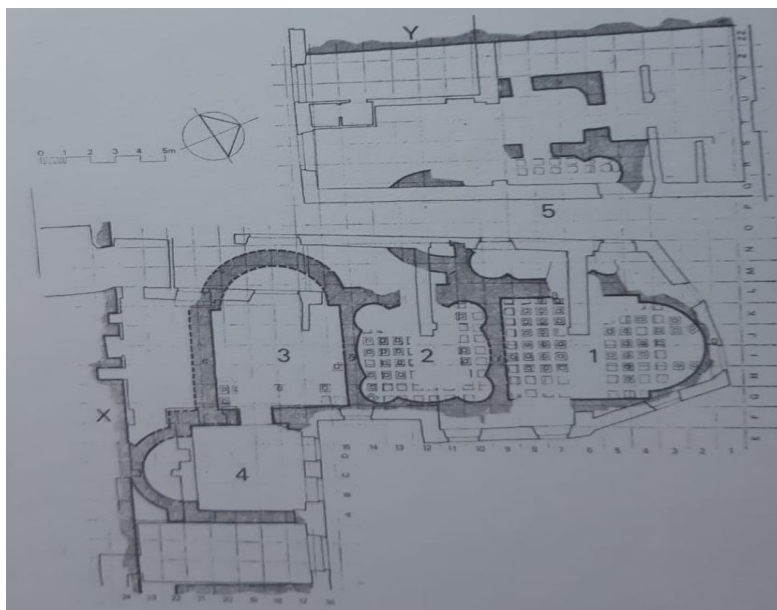
⁴⁴ Vojnović, I. (2013.): *Istraživanje zapadnih termi Dioklecijanove palače iz 2008. i 2009. godine*, str. 18.

<https://hrcak.srce.hr/129894>

⁴⁵ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 94.

stanje sačuvanosti ostataka termi u gorem stanju nego što je to bilo nakon prvih istraživanja. Zbog dotoka podzemnih i fekalnih voda radovi su u nekoliko navrata morali biti prekinuti. Jedna od prostorija zapadnih termi ispražnjena je od zemljanog i drugog materijala te je pronađena podnica antičkog morta. U jugozapadnom dijelu podnica nije sačuvana, ali je sačuvan dobar dio zidova u cijeloj visini prizemlja hotela „Slavija“. Istočno od ove prostorije, br. 4, nalazi se prostorija koja se navodi kao prostorija br. 7. U toj prostoriji sačuvan je tek istočni zid i to u cijeloj visini današnjeg prizemlja. Osim antičkih nalaza, tijekom novijih istraživanja pronađeni su i ostaci iz kasnijih razdoblja. Prostorija br. 7 u srednjem je vijeku adaptirana kao cisterna za vodu. Bila je zasvođena plitkim svodom od opeke. Na sjevernom dijelu nalazio se filter za pročišćavanje vode. Za sada još uvijek nema dovoljno podataka o unutarnjem izgledu zapadnih termi. Jedini arhitektonski detalj sačuvan u izvornoj visini, osim unutarnjih lica lukova trijema, vrata su koja spajaju prostorije br. 4 i 3, tj. *frigidarium* i *tepidarium*⁴⁶

Slika 5. Tlocrt zapadnih termi

Izvor: Marasović, T., *Dioklecijanova palača*, 1982., str. 94.

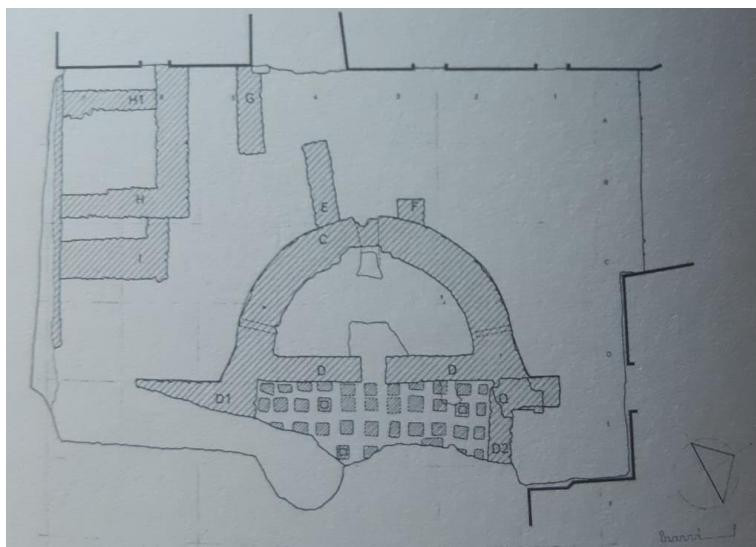
2.3.2. Istočne terme

Drugi sklop kupališta, otkriven 1969. u jugoslavensko – američkoj arheološkoj akciji, nalazio se u jugoistočnom kvadrantu. Ovaj prostor predstavlja manji dio kupališta jer je veći uništen u srednjem vijeku. U ovom dijelu nalazio se prostor za peć koja je predstavljala

⁴⁶ Vojnović, I. (2013.): *Istraživanje zapadnih termi Dioklecijanove palače iz 2008. i 2009. godine*, str. 315.
<https://hrcak.srce.hr/129894>

centralno ložište. Do peći je otkrivena polukružna prostorija, a gusto poredani kameni stupići koji nose gornji pod stvarali su međuprostor kroz koji je mogao strujati topli zrak i zagrijavati polukružnu prostoriju u kojoj se nalazio bazen (*piscina*). Bazen je bio izoliran i obložen mramornim pločama, koje su uz sačuvanu opeku na vertikalnim stijenama osiguravale zagrijavanje bazena. Uz polukružnu *piscinu* nalazila se ugrijana pravokutna prostorija (kaldarij), od koje je do danas sačuvan zapadni zid, ali su sačuvani i stupići od opeka, koji su nosili gornji pod. Južno od *piscine* nalazila se još jedna prostorija, četvrtastog oblika koja je vjerojatno predstavljala stubište koje je povezivalo Dioklecijanov stan i terme. Na mjestu istočnih termi vidljivi su ostaci kasnijih razdoblja. Južno od *piscine* otkrivena je građevina, vjerojatno iz srednjeg vijeka, a dva usporedna zida prema zapadu predstavljaju temelje srednjovjekovnih kuća. Istočno od pronađenih ostataka termi nalazi se područje na kojem su krajem srednjeg vijeka bile uništene sve prethodne građevine. Na tom su se prostoru prevozili i obrađivali kameni blokovi izvađeni iz „podrumskih“ dvorana i namijenjeni za gradnju zvonika katedrale. Nakon izgradnje zvonika nestalo je gradilište i na tom su prostoru podignute kuće i oblikovana je mala poljana (kraj sv. Duje).⁴⁷

Slika 6. Tlocrt istočnih termi

Izvor: Marasović, T., Dioklecijanova palača, 1982., str. 96.

⁴⁷Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 96.

2.4. Ulice u Palači

2.4.1. Uzdužna ulica (kardo)

Kardo⁴⁸ je glavna uzdužna ulica koja je vodila od Sjevernih vrata do raskrižja na središtu Palače. U početku kardo je bila široka ulica obrubljena stupovima sa zapadne i istočne strane koji su nosili krov trijema. Srednjovjekovne kuće sagrađene su na mjestu antičkih trjemova i djelomično na prostoru ulica koje prilikom gradnje nisu poštivale strogi ulični pravac. Do 14. stoljeća kardo je bila glavna komunikacijska veza jer je spajala Sjeverna gradska vrata s Peristilom. Ta uloga postupno slabi kada se grad počinje širiti te stvaranjem novog gradskog trga pa Peristil ostaje samo crkveno, ali ne središte gradske uprave. Sjeverna vrata su zazidana, a zatvoren je i spoj između Peristila i južnih vrata. U 19. stoljeću otvaranjem Zlatnih vrata i probijanjem prolaza ispod vestibula želi se obnoviti komunikacija od obale do gradskog perivoja. Tridesetih godina 20. stoljeća ta ulica opet nema nikakvu ulogu, ali 1963. ponovno se želi oživjeti te su stvoreni uvjeti za razne trgovačke, ugostiteljske i kulturne sadržaje.⁴⁹

2.4.2. Poprečna ulica (dekuman)

Decumanus⁵⁰ je ulica koja se nalazi između Zapadnih i Istočnih vrata, pretežito je iste širine kao i kardo te je također obrubljena sa stupovima koji nose krov trijema. Dekuman je sačuvan puno bolje nego kardo. Istočna polovica ulice od raskrižja do Srebrnih vrata izvorno je sačuvana, kao i južni trijem sa stupovima i kapitelima. Postupnom izgradnjom od srednjeg vijeka na potezu dekumana nastale su neke značajne građevine. Svodovi i zvonik predromaničke crkve Gospe od Zvonika (sv. Teodora), koja se nalazi kod Zapadnih vrata, dobro su sačuvani. U 14. stoljeću raste važnost ove ulice jer je povezivala stari dio grada Palače i Peristil s novim trgom sv. Lovre. U ovoj ulici poznata su dva barokna spomenika: palača Cindro u Krešimirovoj ulici te crkva sv. Filipa koja je prema arhitektu Melchioriju podignuta 1725.-1735. Najznačajniji zahvat na ovom prostoru je uređenje od Peristila do Istočnih vrata nakon oslobođenja grada.⁵¹

⁴⁸ Jedna od dviju glavnih ulica rimskih gradova ili vojnih logora, obično u smjeru sjever-jug, koju okomito presijeca *decumanus*, drugu glavnu ulicu, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=10772>, posjećeno 24. travnja 2020.

⁴⁹ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 129.

⁵⁰ Ulica u rimskim gradovima u pravcu istok-zapad, a u središtu se siječe s ulicom kardo i tako čini trg ili peristil, <https://proleksis.lzmk.hr/17090/> posjećeno 24. travnja 2020.

⁵¹ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 130.

2.4.3. Istočna ulica

Istočna ulica, koja danas nosi naziv Ulica Julija Nepota, vodila je od Istočnih vrata prema sjeveru. S jedne strane bila je omeđena zidom sjeveroistočne zgrade, dok su s druge strane stajali lukovi nad kamenim pilonima koji su bili nosači objekta koji je bio prislonjen uz unutarnju stranu vanjskog zida Palače. Ta tri pilona jedini su ostaci iz Dioklecijanova razdoblja u tom dijelu Palače. Romaničke kuće trinaestog i četrnaestog stoljeća koje su sačuvane karakteristične su po rasporedu prostora i po polukružnim lukovima vrata i prostora. Klasična gimnazija bila je smještena u južnom dijelu ulice u klasicističkoj palači koja je nastala početkom devetnaestog stoljeća.⁵²

2.4.4. Zapadna ulica

Usporedno sa zapadnim zidom Dioklecijanove palače vodila je antička ulica od Zapadnih vrata prema sjeveru. Lukovi koji su pratili ulicu nisu sačuvani, a ostatci pilona skriveni su među kućama koje su sagrađene u srednjem vijeku. Do danas su sačuvani lukovi na početku Zapadne ulice i ostaci lukova kojima je ulica bila presvođena te su sačuvane pravokutne prostorije nanizane uz vanjski zid. Kamene skulpture, pronađene u Zapadnoj ulici, prikazuju ljudske glave te su oni primjeri pune plastike u Dioklecijanovoj palači. Područje Zapadne ulice jedno je razdoblje bilo vrlo zapušteno i trošno, ali šezdesetih godina prošlog stoljeća tijekom planske akcije uređenja Dioklecijanove palače izgrađena je nova zgrada sa stambenim prostorima.⁵³

2.4.5. Sjeverna ulica

Približno po cijeloj širini Dioklecijanove palače prostire se antička Sjeverna ulica. Do danas su sačuvani lukovi kojima je bilo presvođeno raskrižje na spoju s trijemom glavne uzdužne komunikacije uz Sjeverna vrata, a na istoku ulice sačuvan je pilon trijema i jedan zid stambene kuće. Na istočnoj stani ulice sačuvane su romaničke kuće iz trinaestog i četrnaestog stoljeća. Na mjestu Sjeverne ulice nastale su dvije uske ulice: jedna koja se nalazi na zapadnoj strani i ime je obila po majstoru Jurju Dalmatincu, a druga na istočnoj strani - Andrićeva ulica. U Sjevernoj ulici nalaze se objekti bogate arhitektonske vrijednosti. Na sačuvanim objektima vidljiva su različita stilska razdoblja, od ranog srednjeg vijeka pa do baroka. Istraživanjem 1958. otkrivena je kasnosrednjovjekovna fasada koju karakteriziraju gotički

⁵² Isto, str. 136.

⁵³ Isto, str. 138.

prozori, vanjsko stubište i velika loža, a sve je to rad majstora Jurja Dalmatinca ili njegove radionice.⁵⁴

2.5. Glavni zidovi

Glavni zidovi izgrađeni su od kamenih blokova i kamenih kocaka, a prosječna širina zidova je 2,0. Visina zidova različita je na nekim dijelovima zbog kosine terena, ali kreće se od 13 do 20 m. Zidovi su se podizali tako da su se kameni blokovi izvana slagali na određenom razmaku, a između je ugrađen lomljeni kamen. Na pojedinim mjestima pronađeni su pravilno obrađeni kameni blokovi i megalitski način slaganja kamenih blokova. Malter, željezne spone i klinovi zaliveni olovom koristili su se kao vezni materijali. Širina između sjeverne i južne strane vanjskog dijela iznosi 4,84 m, a 5,09 m unutarnje mjere.⁵⁵

2.5.1. Sjeverno pročelje

Sjeverni zid Palače predstavlja glavno kopneno pročelje. Iako je sjeverni zid do danas najbolje sačuvana fasada, usporedbom današnjeg i prvobitnog izgleda, više ne posjeduje neke bitne elemente izvornog stanja.⁵⁶ Povišenje razine terena i rušenje kula su najznačajnije promjene na ovom dijelu Palače. Izvorna razina terena podignuta je za 1,5 m. Za vrijeme Dioklecijana postojale su dvije ugaone kule i četiri druge kule. Sa strane ulaza nalazile su se osmerokutne kule i po jedna pravokutna, smještena između osmerokutnih i pravokutnih. Do danas su sačuvani manji prizemni dijelovi, stoga je pročelje osjetno izgubilo svoju izvornu strukturu.⁵⁷ Pretvaranjem Palače u grad sačuvani lučni otvori gornjeg kata su zazidani, a promjene tijekom svih stoljeća najviše su usmjerene na gradnju srednjovjekovnog ženskog benediktinskog samostana koji se nalazi pred zapadnom polovinom sjevernoj zida. Po cijeloj dužini kula nalaze se dva lučna otvora (arkade) širine 2 m, a visine 3,2 do 2,9 m. Arkade su služile za različite svrhe: cirkulacija zraka, ušteda materijala, ukras građevine i obrambena uloga.⁵⁸

⁵⁴ Isto, str. 140.

⁵⁵ Šušnjar, B. (2003.): *Villa cara Dioklecijana u Splitu*, str. 25.-27.

⁵⁶ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 52.

⁵⁷ Bulić, F. i Karaman, Lj. (2006.): *Palača cara Dioklecijana u Splitu*, str. 46.

⁵⁸ Šušnjar, B. (2003.): *Villa cara Dioklecijana u Splitu*, str. 37.

Slika 7. Sjeverno pročelje

Izvor: http://www.croariva.com/hr/slika_dana/20101213, preuzeto 5. kolovoza 2020.

2.5.2. Južno pročelje

Južno pročelje razlikuje se od ostala tri zida, a posebno se ističe po svojem arhitektonskom bogatstvu. Struktura tog pročelja obavljala je svoju osnovnu funkciju, odnosno vrata koja su se nalazila na sredini služila su za carev pristup lađi. Bogat gornji kat u kojem se prostirao dugi hodnik služio je kao šetnica i kao pristup drugim prostorijama Dioklecijanova stana. U razdoblju kada Palača postaje grad dolazi do promjena na južnom pročelju. Na šetnici nastaju stambene građevine bogatih građana, a kasnije nastaju i druge građevine za različite namjene. Postupna izgradnja objekata prislonjenih uza zid nastaje nakon nasipanja obale pred južnim zidom Palače. U devetnaestom i dvadesetom stoljeću iznad antičkog zida podižu se glomazne građevine, no u isto vrijeme javljaju se različite ideje kako urediti južno pročelje. Početkom devetnaestog stoljeća kuće prislonjene uza zid bile su porušene unatoč njihovim povijesnim i ambijentalnim vrijednostima. Kasnije su na tome mjestu sagrađene nove građevine koje nemaju povijesnu vrijednost. Poziciju voditelja projekta putem javnog natječaja osvojio je njemački arhitekt Keller.⁵⁹

⁵⁹ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 78.

Slika 8. Južno pročelje

Izvor: Marasović, T., *Dioklecijanova palača*, 1982., str. 79.

2.5.3. Istočni zid

Visina istočnog zida iznosi 215 m, dok visina na sjeveru iznosi 13 m, a na jugu 20,7 m.⁶⁰ Tijekom transformacije palače u grad izgubio je neke svoje originalne dijelove. Osmerokutne i pravokutne kule u potpunosti su nestale, a u južnoj četvrtini nedostaje i veći dio izvornoga zida. Kompozicija sjevernog zida nije simetrična, što se može pripisati različitim namjenama južne i sjeverne polovine Dioklecijanove palače. Naime, pročelje koje je smješteno između dviju kula, koje odgovara carevu stanu, ima i niže otvore, a ugaona kula na južnoj strani bila je viša od sjeverne kule zbog pada terena. Vidljive promjene dogodile su se u južnom dijelu pročelja tijekom gradnje i naknadnog rušenja Hrvojeva kaštela u petnaestom stoljeću. Značajne promjene zbile su se i na središnjem dijelu zida, kod Srebrnih vrata, te na sjevernom dijelu, gdje je 1529. srušena kula zajedno s ostalim kulama na istočnom i sjevernom pročelju Palače. Od 1821. do 1919. uz istočni zid nalazio se prvi Arheološki muzej u Splitu, a već 1920. ta zgrada je srušena.⁶¹

⁶⁰ Šušnjar, B. (2003.): *Villa cara Dioklecijana u Splitu*, str. 37.

⁶¹ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 64.

Slika 9. Istočni zid

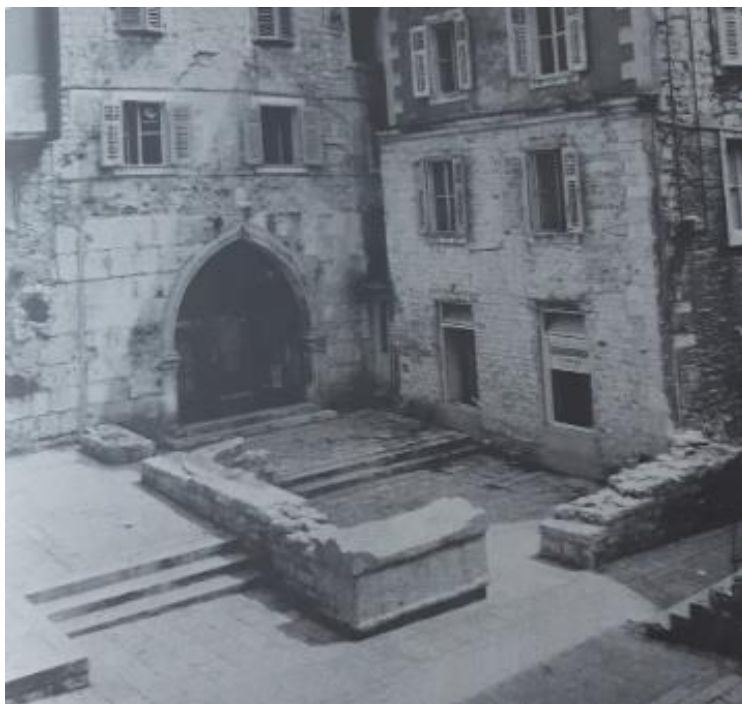
Izvor: Marasović, T., *Dioklecijanova palača*, str. 65.

2.5.4. Zapadni zid

Zapadni zid istih je dimenzija kao i istočni, s time što je danas zapadni zid najmanje vidljiv zato što se grad širio prema zapadu, a kuće koje su se gradile prilikom naseljavanja grada prekrile su izvornu fasadu. Danas su ostaci dijelova grada vidljivi na području zapadnih vrata i uz sjeverozapadnu kulu. Ugaona sjeverozapadna kula je najbolje sačuvana, stražnji zid ostatak je kule smještene s jugozapadne strane, a ostaci osmerokutnih kula skriveni su u kućama. Još u ranom srednjem vijeku postojale su građevine smještene izvan zapadnoga zida. Jedna takva je crkva sv. Mihovila „na obali“ koja se pripisuje organizatoru splitske nadbiskupije, Ivanu Ravenjaninu iz sedmog stoljeća. Crkva je smještena između zapadnog zida i mora, a na pročelnoj liniji formirala se srednjovjekovna ulica, danas Marulićeva, uzduž koje su izgrađene srednjovjekovne i barokne kuće. U njezinom produžetku prema sjeveru slijedi današnja Bosanska ulica, koja je tada bila glavni pristup srednjovjekovnom gradu od sjevernih vrata na Pisturi do Narodnog trga.⁶²

⁶² Isto, str. 72.

Slika 10. Dio zapadnog zida s obnovljenim ostacima ranosrednjovjekovne crkvice sv. Mihovila

Izvor: Marasović, T., *Dioklecijanova palača*, 1982., str. 73.

2.6.Vrata Dioklecijanove palače

Vrata Dioklecijanove palače i danas se upotrebljavaju, a raspoređena su slično kao i za vrijeme Dioklecijana i ima ih četiri: Zlatna vrata (Porta Praetoria-Porta Aurea-Porta Romae), Srebrna vrata (Porta principalis dextra - Porta Argentea - Porta Epetia - Istočna vrata - Porta Nova), Željezna vrata (Porta principalis sinistra - Porta Ferrea - Zapadna vrata - Porta Franca) i vrata Gorota (Porta Aenea - Mjedena vrata - Južna vrata).⁶³

2.6.1. Sjeverna vrata

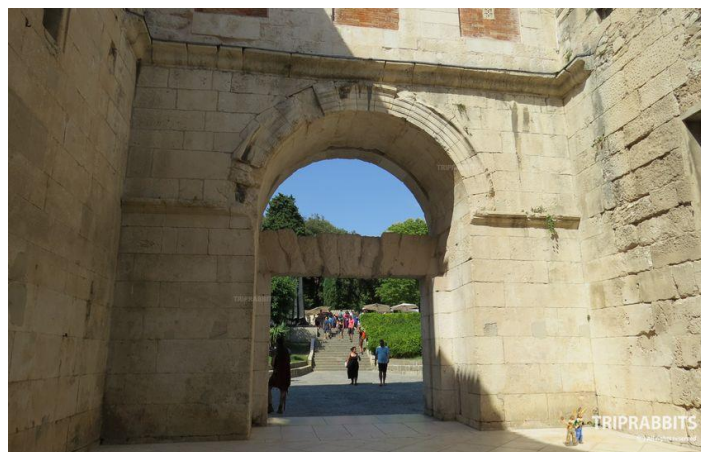
Sjeverna vrata su bila glavna vrata Dioklecijanove palače okrenuta prema sjeveru i Saloni. Bitni elementi naziru se i danas. Iznad velikog otvora, dimenzija 4,17x4,36 m, nalazi se nadvratnik od devet romboidnih kamenih blokova visine 0,91 m, a iznad njega je otvoreni dekorirani luk od 19 kamena. Visina luka iznosi 3,02 m, tako da je visina vrata 8,28 m.⁶⁴ Sjeverna vrata predstavljaju sačuvan primjer vrata za vrijeme antike. Iz tog doba nedostaju stupovi koji su podupirali lukove, ali su sačuvane dvije niše sa strane vrata i tri iznad ulaza, s bogato ukrašenim konzolama, kapitelima i polukružnim lukovima. Tu je važno spomenuti natpis ZOTIKOS na kapitelu, uklesan od strane graditelja Palače. Na vrhu zida vidljive su

⁶³ Šušnjar, B. (2003.): *Villa cara Dioklecijana u Splitu*, str. 71.

⁶⁴ Isto, str. 71.-72.

baze na kojima je vjerojatno stajalo pet kipova: u sredini Jupiter, do njega carevi Dioklecijan i Maksimijan, a sa strane nasljednici Galerije i Konstancije Klor.⁶⁵ Obrambeni prostor ili stražarnica koja se nalazila u produžetku Sjevernih vrata nazivala se Propugnaculum.⁶⁶ Hodnik u kojem se nalazila naprava za dizanje vratnica u ranom srednjem vijeku pretvoren je u crkvu sv. Martina. Od crkvice je sačuvana oltarna pregrada, ulazni natpis, bačvasti svod i mali rešetkasti prozori postavljeni po sredini velikih zazidanih antičkih otvora. Poseban značaj nosi sačuvana oltarna pregrada jer je rijedak primjer vrste kamenog namještaja. Na krovu iste crkve otkriveni su tragovi zvonika. Nakon rušenja ranosrednjovjekovnog zvonika na tom je mjestu podignuta zvonarnica.⁶⁷

Slika 11. Sjeverna vrata

Izvor: <https://triprabbits.com/hr/zlatna-vrata-split-hrvatska-znamenitosti-atrakcije/>, preuzeto 5. kolovoza 2020.

2.6.2. Istočna vrata

Istočna vrata, zvana Aenea, vjerojatno u staro doba Porta Epetina, jer su okrenuta prema rimskog gradu Epetiju (Stobreču), u srednjem su se vijeku nazivala Porta Nova. Istočna vrata su porušena većim dijelom za vrijeme prodora Turaka u Split u sedamnaestom stoljeću.⁶⁸ Kada je u osamnaestom stoljeću prošla opasnost od njih, 1764. otvorena su nova vrata koja su i danas u funkciji. Tada se spominje i crkva Dušica koja se nalazi s unutarnje strane Srebrnih vrata, a porušena je 1944.-1945., nakon završetka Drugog svjetskog rata, kada počinju radovi na otkrivanju i uređenju Istočnih vrata. Vanjski zid koji je prekrivao izvorni

⁶⁵ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 54.

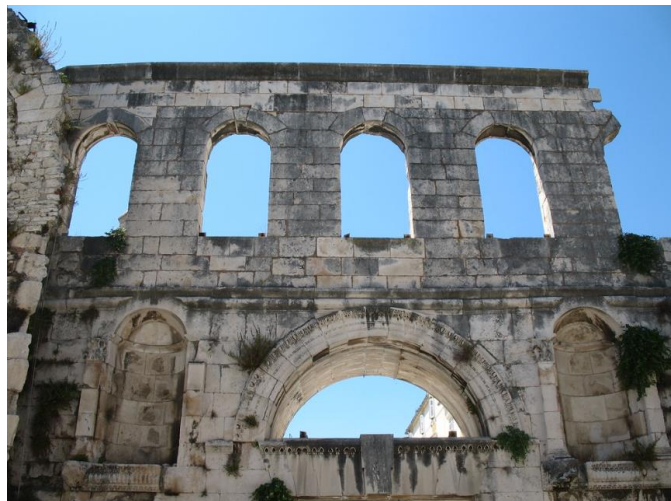
⁶⁶ Šušnjar, B. (2003.): *Villa cara Dioklecijana u Splitu*, str. 73.

⁶⁷ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 54.-56.

⁶⁸ Šušnjar, B. (2003.): *Palača cara Dioklecijana u Splitu*, str. 74.

ulaz je srušen, a vanjski dio zida iznad vrata je obnovljen, isto kao i obrambeno dvorište s unutarnje strane.⁶⁹

Slika 12. Istočna vrata

Izvor: <https://www.flickr.com/photos/kpmst7/2683171578>, preuzeto 5. kolovoza 2020.

2

2.6.3. Zapadna vrata

Kroz Zapadna vrata izvodilo bi se kažnjene legionare na bičevanje ili kamenovanje, a car bi ova vrata koristio i za dolazak u splitske toplice.⁷⁰ Nakon širenja grada u srednjem vijeku obavljala su funkciju unutarnje veze između starog i novog dijela Palače formiranog na zapadu. Izvorni izgled Zapadnih vrata sličan je Istočnim, s time što su osmerokutne kule bolje sačuvane od onih kod Istočnih vrata, a gotovo sasvim je sačuvano unutarnje obrambeno dvorište u unutarnjim vratima. Crkva sv. Teodore, kasnije Gospe od Zvonika, nastala je u jedanaestom stoljeću na mjestu stražarskog hodnika nad unutarnjim vratima, od koje su izvorno sačuvani svodovi i predromanički zvonik. U kasnom srednjem vijeku Zapadna vrata sve više dobivaju na važnosti. U trinaestom stoljeću u obrambenom dvorištu, koji se naziva i „prostor između dvaju vrata“ („inter ambas portas“), počinju se izrađivati javne isprave koje potvrđuju da se na tom području stvara jezgra municipalnog središta, što će kasnije postati novoformirani Trg sv. Lovre, odnosno današnji Narodni trg. Sjeverno od vanjskog ulaza podignuta je romanička kula na koju je kasnije postavljen renesansni sat. Kasnoromanička palača Ciprianis sagrađena je krajem četrnaestog stoljeća južno od ulaza. Palača ima skulpturu

⁶⁹ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 66.

⁷⁰ Šušnjar, B. (2003.): *Villa cara Dioklecijana u Splitu*, str. 76.

na prizemnom dijelu zida te dva šesterodijelna otvora na prvom katu, koji su 1979. i obnovljeni, te gotičke prozore na drugom katu. Istraživačkim i restauratorskim aktivnostima poduzetim od 1948. uklonjeni su objekti u obrambenom dvorištu, a 1958. otkriveni su dijelovi romaničke kule. Predromanički zvonik crkve Gospe od Zvonika najstariji je u Splitu i jedan od najstarijih u ranosrednjovjekovnoj arhitekturi u čitavoj Dalmaciji.⁷¹

Slika 13. Zapadna vrata

Izvor: www.tripadvisor.com, preuzeto 5. kolovoza 2020.

2.6.4. Južna vrata

U rimskom taboru Južna vrata nazivala su se „decvmana“ jer ih je čuvala deseta kohorta svake legije. U srednjem vijeku nazivala su se i Vrata grota. Južna vrata, dimenzija 2x4 m, služila su kao ulaz u podrume s morske strane.⁷² Jedna od uloga Južnih vrata je i bijeg morem u slučaju napada, stoga nose naziv i Sigurnosna vrata. Uz djelomičnu restauraciju do danas su sačuvani autentični blokovi, a izgledom se ova vrata razlikuju od ostalih.⁷³

⁷¹ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 74.-76.

⁷² Šušnjar, B. (2003.): *Villa cara Dioklecijana u Splitu*, str. 76.

⁷³ <https://visitsplit.com/hr/524/mjedena-vrata>, posjećeno 24. travnja 2020.

Slika 14. Južna vrata

Izvor: <http://www.izaberi.hr/znamenitosti/mjedena-vrata-porta-aenea>, preuzeto 5. kolovoza 2020.

2.7. Kule uz zidove Palače

Uz glavne zidove s vanjske strane ukupno je izgrađeno šesnaest kula: četiri veće, ugaone, šest manjih, pravokutnih, i šest osmerokutnih kula. Do danas su djelomično sačuvane tri ugaone kule. Sve ostale kule su nestale ili su ostali samo temelji.⁷⁴

2.7.1. Sjeverozapadna kula

Sjeverozapadna kula široka je 11,93x11,73, a visina od praga vrata na južnom zidu do vrha pojasnog vijenca približno iznosi 13 m. Unutarnji prostor je 8,23x8x21 m.⁷⁵ Sjeverozapadna kula jedina je od sačuvanih kula koja je ujedno i uređena. U prizemlju kule nalazio se uski prozor te je prizemlje bilo presvođeno unakrsnim bačvastim svodovima. Prvi kat, koji je bio pokriven drvenim gredama, imao je na svakom zidu po dva prozorska otvora, a tri veća prozora na svakoj strani bila su na drugom katu. Gornjim katovima kule dolazilo se iz ugaone prostorije Palače na prvom katu, odakle je do drugog kata vodilo stubište. Kula je tijekom povijesti mijenjala svoj izgled i ulogu pa se njezin prizemni prostor koristio i kao ranosrednjovjekovna crkva sv. Petra, a od početka jedanaestog stoljeća prizemlje se nalazi u sklopu samostana benediktinki. Sjeverozapadna kula nazivala je i Arnirova kula. Gornji kat kule srušen je u srednjem vijeku, a zidovi su istanjeni radi uspostave stražarskog prolaza. U

⁷⁴ Šušnjar, B. (2003.): *Villa cara Dioklecijana u Splitu*, str. 49.

⁷⁵ Isto, str. 54.

četnaestom stoljeću tamo su bili postavljeni stupovi. Tijekom devetnaestog stoljeća obnavlja se gornji kat koji je pokriven krovom te su izgrađeni piloni. Od 1817. kula služi kao tamnica, kasnije kao skladište robe, a nakon toga kao skladište Historijskog arhiva. Požar 1970. oštetio je zidove kule. Izradom stropnih konstrukcija nad prizemljem i prvim katom željelo se spasiti građevinu od daljnjeg propadanja.⁷⁶

Slika 15. Sjeverozapadna kula

Izvor: Marasović, T., *Dioklecijanova palača*, 1982., str. 58.

2.7.2. Sjeveroistočna kula

Prvobitni izgled sjeveroistočne kule podudara se s izgledom sjeverozapadne kule. Kula se sastoji od prizemlja i dva kata te su izvorni zidovi sačuvani do vrha prvog kata. U kuli su vidljivi ostaci ugaonih pilona koji su podržavali bačvaste svodove, izvorna vrata na zapadnoj strani, na prvom katu ne tako dobro sačuvana dva prozora. Od srednjeg vijeka pa do rušenja starih utvrda sjeveroistočna kula branila je pristup gradu, a svoju namjenu kasnije mijenja te se grade dva stambena kata i potkrovlje. U sedamnaestom stoljeću kula nosi ime „Torre del canton vecchio“, a nakon preuređenja i gradnje stanova ime je dobila po obitelji u čijem se vlasništvu nalazi: Milesi, potom Micheli-Vitturi te Paparella.⁷⁷

⁷⁶ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 58.

⁷⁷ Isto, str. 63.

Slika 16. Sjeveroistočna kula

Izvor: Marasović, T., *Dioklecijanova palača*, 1982., str. 78.

2.7.3. Jugoistočna kula

Vanjski zidovi jugoistočne kule dobro su sačuvani do visine 17,6 m. Prizemlje i antički pod palače u potpunosti su sačuvani. U prizemlju se nalaze četiri svjetlovodna otvora, dimenzija 0,2x1,4 m, a kula ima dva prolaza, jedan na zapadnoj strani koji izlazi na more, a drugi vodi u podrum. Drveni tavan bio je postavljen na velikim gredama, a drvene stepenice vodile su na prvi kat te su išle uz sjeverni i zapadni dio kule. Prvi kat imao je osam prozora te se u srednjem vijeku na prvom katu, vjerojatno zbog prilagodbe za obranu ili nekog drugog razloga, na podu podižu četiri pilona i na njima križni svod. Na svodu je postavljena terasa na koju vodi desetak stuba na drugi kat. Od ranog srednjeg vijeka pa do izgradnje nove nadbiskupije, palača se nalazila u okviru nadbiskupskog sklopa. Kasnije se kula upotrebljavala kao stambeni prostor, najprije u vlasništvu obitelji Pavišić, a poslije Koporčić. Prizemlje kule bilo je zatrpano urušenim materijalom još od srednjeg vijeka te su stambeni prostori postajali sve više zapušteniji. Od 1966. do 1970. jugoistočna kula podvrgnuta je

istraživačkim i restauratorskim aktivnostima tijekom kojih se uređuje gornji kat i susjedne prostorije na zapadu.⁷⁸

Slika 17. Jugoistočna kula

Izvor: Marasović, T., *Dioklecijanova palača*, 1982., str. 71.

2.8. Zgrada Istočno od vestibula

Tijekom rušenja zgrade istočno od vestibula, a tik do ogradnog zida Mauzoleja, 1905. na dubini od 1,80 m pronađen je mozaik. Urbanistički zavod Dalmacije ponovno je istražio pronađen mozaik 1963. Tada je utvrđeno da se na tome mjestu nalazila antička zgrada s dvorištem i trijemom na sjevernoj, zapadnoj i južnoj strani.⁷⁹ Središnje dvorište bilo je pokriveno kamenim pločnikom. Pretpostavlja se da je pronađena zgrada imala neke veze s istočnim termama jer se nalazi blizu ostataka *piscine* i kaldarija, južno od Mauzoleja. Na mjestu južnog trijema zgrade, s vanjske strane zida careva stana, podignute su stambene kuće, od kojih je posebno bitna prva zgrada koja stoji uz vestibul jer predstavlja najstariju sačuvanu stambenu kuću ranosrednjovjekovnog Splita. Ta kuća predstavlja tipičnu srednjovjekovnu zgradu koja u prizemlju ima ulazni prostor, trgovačku ili obrtnu radionicu, na prvom i drugom

⁷⁸ Isto, str. 71.

⁷⁹ Matulić, B. (2003.): *Mozaički nalazi u perimetru Dioklecijanove palače*, str. 229.
<https://hrcak.srce.hr/163713>

katu stambene prostore, a kuhinja se nalazi u potkrovlju. Kuća je obnovljena 1960., kada je priključena sklopu zgrada Urbanističkog zavoda Dalmacije.⁸⁰

U Arhiđakonovoj ulici, ulici koja se proseže od izlaza iz podruma Dioklecijanove palače, od početka 2020. radi se na njezinoj rekonstrukciji kako bi se riješio problem oborinskih voda. Naime u toj ulici nalazi se kasnoantički mozaik kojega te vode uništavaju. Radi sprečavanja daljnjih negativnih utjecaja, koji nastaju zadržavanjem vode na jednoj od najznačajnijih mozaičnih površina u Dioklecijanovoj palači, nastoji se uspostaviti novi sustav odvodnje.

Slika 18. Mozaik pronađen u zgradi istočno od vestibula

Izvor: Marasović, J., *Dioklecijanova palača*, 1982., str. 98.

⁸⁰ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 98.

2.9. Protiron

U antičkoj arhitekturi „Protiron“ predstavlja prostor između vanjskih i unutarnjih vrata kuće. U Dioklecijanovoj palači tim je terminom nazvan prostor između Peristila i vestibula careva stana.⁸¹ Protiron je pravokutno predvorje vestibula koje je bilo natkriveno krovom koji je nosio jednostavni drveni grednjak, a služio je kao monumentalni ulaz u carsku palaču.⁸² Protiron čine četiri stupa koja nose trokutasti *zabat*⁸³ nad središnjim polukružnim lukom, daju glavni naglasak arhitektonskoj kompoziciji cijelog Peristila. Istraživanjem Protirona došlo se do saznanja da je postojala carska loža koja je značajna za tumačenje ceremonija kasne antike. Iznad polukružnog luka središnjeg stubišta, koje je vodilo ispod vestibula, nalazio se ograđeni prostor, na kojem bi se u svečanim prilikama pojavio car kako bi primio počasti svojih podanika. Ograda carske lože nije sačuvana, kao ni monumentalna skulptura s izvornog Protirona koja se nalazila na vrhu krova. Tijekom stoljeća dolazilo je do promjena Protirona. U srednjem vijeku upotrebljavao se kao stubište, no od šesnaestog stoljeća koristi se kao crkveni prostor. Naime, zatvara se stubište u Protironu, a među njegovim stupovima grade se dvije male kapele, povezane središnjim lukom i ispred njih se postavlja stubište s ogradom. Nakon Drugog svjetskog rata krenuli su radovi kojima se cilj bio vratiti izvorne vrijednosti Protirona od 1947. do 1953.⁸⁴

⁸¹ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 102.

⁸² Marasović, J. i sur. (2014.): *Istraživanje i uređenje Peristila Dioklecijanove palače u Splitu 1956.-1961*, str. 229.

⁸³ Trokutasta zidna ploha na pročelju i začelju građevine, najčešće antičkog hrama, uokvirena sustavom greda i kosim krovom dvoslivnoga krova, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=66620> posjećeno 28. travnja 2020.

⁸⁴ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 102.

2.10. Peristil

Izvorni oblik Peristila Dioklecijanove palače iz antičkog razdoblja bio je otvorena dvorana smještena između križišta ulica po sredini Palače i carevih apartmana u južnom dijelu, odnosno između *temenosa* mauzoleja na istočnoj i hramova na zapadnoj strani. S južne, istočne i zapadne strane Peristil je okružen stupovima. U odnosu na razinu ulice niži je za tri stepenice (kojima je obrubljen na sjevernoj, istočnoj i zapadnoj strani), dok se na južnoj strani nalazi trodijelno stubište, srednje silazno, presvođeno bačvastim svodom koje vodi u donji prostor vestibula i dva bočna uzlazna stubišta koja su vodila u carev stan. U komunikacijskom pogledu Peristil je dio jedne kontinuirane komunikacije po uzdužnoj osi Palače. Ta se komunikacija od Južnih do Sjevernih vrata postupno penje kroz nekoliko različitih nivoa (centralna podrumaska dvorana, supstrukcija vestibula, Peristil, kardo).⁸⁵

Transformacijom Dioklecijanove palače u grad, Peristil je dobio osnovne funkcije srednjovjekovnoga grada (municipalno središte, katedralni trg, prometno križište). Funkciju municipalnog središta imao je sve do četrnaestog stoljeća, tj. do vremena kada se zapadno od Dioklecijanove palače formirao novi srednjovjekovni trg na kojem je sagrađena gotička gradska vijećnica. Funkciju katedralnog trga Peristil je imao još u srednjem vijeku, kada je prvi splitski nadbiskup Ivan Ravenjanin preuredio Dioklecijanov mauzolej u stolnu crkvu. Kao jedini slobodni prostor koji je ujedno bio smješten uz samo središte Palače, gdje su se sjekle i glavne ulice te (sjeverna, istočna i zapadna) te južna ulica („Ispod Grota“) i ulica Kraj sv. Ivana, Peristil je bio i prometni centar. Promjene u funkciji Peristila rezultirale su promjenom njegovog izvornog oblika. Na zapadnoj strani sagrađeno je u liniji stupova nekoliko romaničko – gotičkih palača; na istočnoj strani podignut je zvonik katedrale, a sjeverna strana ispunjena je crkvenim objektima (kapelice) ili je zazidana. Izvorna komunikacija Peristila i Južnih vrata bila i dalje se ostvarivala preko antičkog silaznog stubišta i kroz donji dio vestibula i ulicu „Ispod Grota“.⁸⁶

Peristil je ulogu crkvenog trga s renesansno – baroknim elementima zadržao sve do 1860., kada dolazi do promjena u uzdužnoj komunikaciji kroz os Palače, koje su uvjetovale i promjene na Peristilu. Naime, ponovno su otvorena Sjeverna vrata te se javlja ideja uređenja sjeverne ulice, da bi se zamisao oživljavanja te komunikacije produžila i u južnu polovinu Palače probijanjem izravne veze između Peristila i ulice „Ispod „Grota“. Probijanjem prolaza

⁸⁵ Marasović, J. i sur. (2014.): *Istraživanje i uređenje Peristila Dioklecijanove palače u Splitu*, str. 104.-105.

⁸⁶ Isto, str. 105.-106.

Peristil je opet postao dio komunikacije. Promjene su bile vidljive i na istočnoj strani, gdje se umjesto crkvenih objekata gradi jednokatna kavana „Al Tempio“.⁸⁷

Veliku promjenu svoje funkcije Peristil je doživio u renesansno – baroknoj fazi tako što su oblik poda i Protiron, odnosno predvorje između vanjskih i unutarnjih vrata građevine, preoblikovani. Jedan od razloga te promjene seže iz četrnaestog stoljeća, a to je zatvaranje Sjevernih vrata Palače i otvaranje novih vrata čime se gubi povezanost između sjevera i Peristila. Također Peristil se preoblikuje jer gubi na važnosti i prestaje biti gradsko središte, a ulogu novog gradskog središta preuzima srednjovjekovni trg i vijećnica. Građevine na zapadnoj strani isto tako su poprimile elemente renesanse i baroka. Daje se na važnosti crkvenim sadržajima tako što su neke od tih kuća prenamijenjene u kapelice kao jedan od primjera možemo navesti preoblikovanje romantičke kuće u renesansnu kapelu sv. Roka.

Peristil 1928. prvi put mijenja oblik, a da to nije bio rezultat određenih funkcija u gradu. Sve dotadašnje promjene na Peristilu bile su rezultat uvjetovan potrebama grada. Te je godine splitski konzervator zatvorio prolaz koji je općinska uprava probila 1860. između Peristila i ulice „Ispod Grot“a. Kada je Peristil ponovno postao zatvoreni trg, spomenik Grgura Ninskog postavljen je ispred Protirona, što je izazvalo protivljenje konzervatora. Prema njihovom mišljenju postavljanjem velikog kipa, antički Peristil je bio devaloriziran. Kada su 1941. talijanske vlasti uklonile kip Grgura Ninskog, Peristilu je vraćen izgled iz 1928. Konzervatorski zavod za Dalmaciju pokreće radove na uređenju Dioklecijanove palače, kada ujedno i počinje akcija valorizacije antičkog Protirona, odnosno devalorizacija renesansno-baroknog ambijenta. Na Peristilu su šezdesetih godina poduzeti radovi spuštanja poda na prvobitnu razinu, obnova stubastog obruba na tri stepenice na istočnoj, sjevernoj i zapadnoj strani, stilobata stupova u čitavoj dužini istočne kolonade te obnova baze tranzena iznad stilobata.⁸⁸

⁸⁷ Isto, str. 109.-110.

⁸⁸ Isto, str. 110.

2.11.Hramovi Palače

Sa zapadne strane Peristila, nasuprot Mauzoleju, nalazio se ograđeni prostor hramova te se nekada, prije istraživanja, smatralo da je to samo jedan hram. Međutim, istraživanjima koja su provedena 1957. otkriveni su ostaci još dva hrama. Još je 1567. kancelar splitske općine Antonio Proculiano opisao četiri hrama: jedan posvećen Jupiteru (Mauzolej, odnosno katedrala), pravokutni hram na zapadu (današnja krstionica), okrugli Kibelin hram na jugu i šesterokutni Venerin hram na sjeveru.⁸⁹

2.11.1. Dioklecijanov mauzolej

Dioklecijanov mauzolej nalazi se u središtu Dioklecijanove palače, istočno od Peristila. Mauzolej je bio s tri strane okružen visokim zidom u kojemu su s unutarnje strane nizovi niša za skulpture. Podignut je na visokom postolju unutar kojeg je donja okrugla prostorija.⁹⁰ Da se ovdje zaista nalazila Dioklecijanova grobnica dokazuju skulpture na vijencu u njegovoj unutrašnjosti, koje prikazuju scenu lova, karakteristične za grobni kult, kao i portreti samog cara i carice Priske. Ovaj objekt pripada karakterističnom obliku antičkih hramova i grobnica centralnog tipa s vanjskim hodnikom koji je zatvoren stupovima oko osmerokutne zgrade s pravokutnim ulaznim prostorom. Stupanj sačuvanosti ovog mauzoleja čini ga jednim od temeljnih objekata za proučavanje građevina tog tipa u svjetskoj povijesti graditeljstva. Usprkos vrlo dobre unutarnje sačuvanosti Mauzoleja, mnogi ukrasni dijelovi zamijenjeni su novim elementima krajem osamnaestog stoljeća. Unutarnji prostor, u kojem je 316. bio pokopan car Dioklecijan, bio je raščlanjen naizmjenično pravokutnim i polukružnim nišama, kao i dvama vertikalnim redovima stupova koji su nosili bogate ukrašene vijence, i nadvišenom kupolom koja je bila prekrivena mozaikom. Kada je Palača postala gradom, Mauzolej je pretvoren u katedralu sv. Marije, kasnije sv. Duje. Sarkofag u kojem je ležao car početkom ranog srednjeg vijeka stanovnici su uklonili iz Mauzoleja. Ova katedrala proglašena je najstarijom katedralom na svijetu. Promjene tijekom stoljeća obogatile su katedralu u umjetničkom i arhitektonskom smislu. Romanička epoha dala je svoj veliki doprinos umjetničkom bogatstvu katedrale drvenim vratnicima koje je 1214. izrezbario domaći majstor Andrija Buvina, kamenom propovjedaonicom i drvenim sjedalima iz trinaestog stoljeća. U romaničkom stilu sagrađen je od trinaestog do šesnaestog stoljeća visoki zvonik. God. 1427. Bonino iz Milana izrađuje oltar sv. Duje, a dvadeset godina kasnije oltar sv. Staša izrađuje majstor Juraj Dalmatinac. Također se za vrijeme baroka podiže središnji i sjeverni oltar,

⁸⁹ Marasović, T. (1984.): *Dioklecijanova palača*, str. 104.

⁹⁰ Piplović, S. (2001.): *Dioklecijanov mauzolej između dvaju svjetskih ratova*, str. 207.
<https://hrcak.srce.hr/12154>

dograđuje se prostor kora, gdje se nalaze djela venecijanske i domaće slikarske škole. Potrebno je spomenuti i riznicu katedrale u kojoj se čuvaju djela srednjovjekovne i kasnije umjetnosti, rukopisi, evanđelistari, liturgijski predmeti pa se može zaključiti da katedrala predstavlja izniman primjer spomenika povijesti umjetnosti.⁹¹

Slika 19. Vanjština Dioklecijanova Mauzoleja

Izvor: <https://croatia.hr/hr-HR/Odredista/Mjesto/Split?ZHNCMTM2LHBcNw%3d%3d>,

preuzeto 5. kolovoza 2020.

2.11.2. Hram – krstionica

Hram – krstionica naziva se i Eskulapov hram. Vanjske su mu mjere u tlocrtu 21 x 9,3 m, a unutarne 7,3 x 5,18 m. Sagrađen je od kamenih blokova, uključujući i krov. Na ovom hramu vidljive su dvije komponente koje ga stavljaju ispred hramova te vrste: urešena vrata i urešeni bačvasti svodovi. Na vratima se zapažaju i likovi Krilate Viktorije, Jupitera, Orla i Herkula. Bačvasti svod sastoji se od 64 kamene ploče kasetnog sloga i oblika s uklesanim figurama.⁹² U ranom srednjem vijeku antički hram preuređen je za potrebe kršćanskog kulta. Podzemna kriptna preuređena je u crkvu sv. Tome, dok je gornja cera pretvorena u krstionicu sv. Ivana, a najkasnije u dvanaestom stoljeću postavljen je i krsni zdenac. Nad zapadnim pročeljem

⁹¹ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 110.

⁹² Šušnjar, B. (2003.): *Villa cara Dioklecijana u Splitu*, str. 105.

krstionice, vjerojatno krajem jedanaestog stoljeća, bio je podignut predromanički zvonik koji nije sačuvan. Krajem osamnaestog stoljeća u krstionicu su smještene dva sarkofaga: jedan pripada prvom nadbiskupu i organizatoru splitske crkve, Ivanu Ravenjaninu, a drugi nadbiskupu Lovri. U krstionici se nalazi i brončani kip Ivana Krstitelja koji je 1954. izradio Ivan Meštrović upravo za splitsku krstionicu.⁹³

2.11.3. Kibelin hram

Prema opisima Antonija Proculiana, kancelara splitske općine u šesnaestom stoljeću, južni okrugli hram bio je posvećen božici plodnosti, Kibeli. Ostaci hrama pronađeni su u 19. stoljeću tijekom istraživanja i uređenja zgrade jugozapadno od Peristila. Pronađen je veći dio podnice s kriptom po sredini te dijelovi stupova, vijenaca i kasetiranog stropa. Na temelju tih podataka zaključuje se da je „Kibelin“ hram imao okrugli tlocrt promjera 9,50 m i da je pripadao uobičajenom tipu, sa središnjom križnom ćelijom oko koje su stupovi oblikovali vanjski hodnik. Pronađeni dio vijenca s biljnim i životinjskim motivima i dio kasetiranog stropa vanjskog hodnika dokazuju nam da je hram bio bogato skulpturalno obrađen. Romaničko-ranogotička palača podignuta je za vrijeme autonomne komune na širem prostoru nekadašnjeg hrama. Na istočnom pročelju sačuvan je romanički vijenac, a tijekom adaptacije 1957. pronađeni su tragovi izvornih otvora sjeverne fasade, izrađeni u oblicima prelaznoga romaničkog i gotičkog stila. Renesansni elementi vidljivi su u unutarnjem dvorištu, s renesansnim lukovima i kapitelima prizemne lože na mjestu hrama. U idućim stoljećima ovaj je hram zapušten i loše održavan. Tijekom adaptacije najzapuštenijih blokova palače 1957., zahvaćen je i ovaj dio te je većim dijelom adaptiran za Radničko sveučilište.⁹⁴ Adaptacija zapuštenih dijelova bilo kojeg kulturno-povijesnog spomenika važna je radi čuvanja za buduće generacije, očuvanja povijesti te radi sprječavanja daljnjeg propadanja. Iako proces obnove i zaštite nepokretne kulturne baštine zahtijeva financijska ulaganja, to je itekako dugoročno isplativo kako bi spomenike učinili kulturnim resursima koji nam omogućuju stvaranje specijaliziranih turističkih proizvoda. Turizam može negativno utjecati na baštinu, ali određivanjem granica iskorištavanja kulturnih resursa možemo te negativne utjecaje smanjiti, a ujedno i imati koristi od tih resursa.

⁹³ Marasović, T. (1982.): *Dioklecijanova palača*, str. 119.

⁹⁴ Isto, str. 120.

Slika 20. Ostaci "Kibelinog" hrama u zgradi zapadno od Peristila

Izvor: Marasović, T., *Dioklecijanova palača*, 1982., str. 121.

2.11.4. Venerin hram

Iskopavanje „Venerinog“ hrama odvijalo se u nekoliko navrata te su na kraju potpuno istraženi njegovi ostaci. Istraživanjem se dokazalo da je okrugla podnica Venerinog hrama istih dimenzija i oblika kao i podnica „Kibelinog“ hrama te je po sredini imala kružnu kriptu. Proculianov opis hrama spominje „šesterokutni“ oblik tog objekta, koji se nije mogao potvrditi, ali pretpostavlja se da se iznad okrugle podnice nalazila šesterokutna *cela* uokvirena vanjskim hodnikom sa stupovima. Nakon rušenja antičkog hrama u srednjem vijeku taj je prostor obogaćen arhitektonskim ostvarenjima. Od jedanaestog do trinaestog stoljeća, za vrijeme rane faze komunalne autonomije, na tom se mjestu nalazila gradska loža. Početkom petnaestog stoljeća dolazi do diobe tog objekta, koji je tada pripadao plemićkoj obitelji Grisogono, a sredinom istog stoljeća zgradu posjeduje obitelj Cipci. Grb obitelji Cipci nalazi se na bogato ukrašenom južnom portalu, podignutom u oblicima kićene gotike. Krajem petnaestog stoljeća obitelj dograđuje gornji kat u elementu rane renesanse, što dolazi do izražaja na reprezentativnoj peristilskoj fasadi.⁹⁵

⁹⁵ Isto, str. 122.

Slika 21. Ostaci "Venerinog" hrama

Izvor: Marasović, T., *Dioklecijanova palača*, 1982., str. 123.

2.12. Zgrada istočno od Mauzoleja

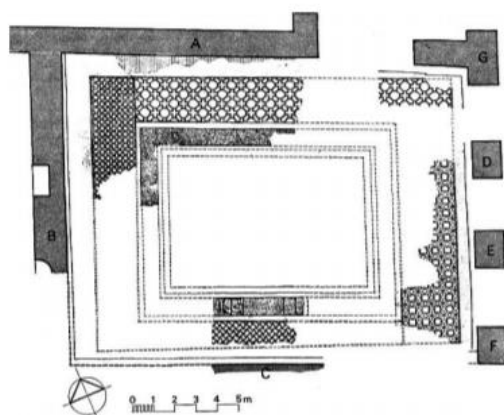
Istraživanjem koje je trajalo od 1968. do 1970. otkriveni su ostaci antičke zgrade istočno od Mauzoleja, koju karakterizira unutarnje dvorište okruženo stupovima i trijemom, na čijem su se podu nalazila četiri mozaika različitih ukrasnih motiva. God. 1925. otkriven je sjeverni i zapadni mozaični pod. Čitava kompozicija definirana je iskopavanjima u sklopu jugoslavensko – američkog programa istraživanja Palače. Tada je otkriven manji dio južnoga i istočnog poda različitih ornamentalnih kompozicija, kao i ostaci stupova i malternog poda, koji dokazuje postojanje unutarnjeg poda.⁹⁶

Južnije od ove zgrade pronađen je sklop istočnih termi, a značajna je za interpretaciju cjelokupnog rasporeda Palače jer njezin položaj korigira ranija tumačenja o postojanju južnog pročelja Istočne ulice koja se na tom području nije nastavljala. Antička prostorija koja je pronađena daljnjim iskopavanjima prema jugu bila je pravokutnog oblika, popločana mramornim ulomcima različitih vrsta i različitih boja. Na mjestu antičke zgrade pronađeni su grobovi iz ranosrednjovjekovne faze. Od 1967. taj je prostor djelomično zahvaćen nadbiskupskom zgradom, koja je srušena 1924., a na istočnom dijelu sagrađene su stambene zgrade.⁹⁷

⁹⁶ Isto, str. 124.

⁹⁷ Isto, str. 124.

Slika 22. Tlocrt zgrade s mozaičkim podom istočno od Mauzoleja

Izvor: Marasović, T., *Dioklecijanova palača*, 1982, str. 124.

2.13. Sjeveroistočna zgrada

Izgradnjom grada u srednjem vijeku porušeni su najvećim dijelom ostaci Dioklecijanove palače upravo u sjevernoj polovini, pa je od sjeveroistočne zgrade ostalo malo ostataka, odnosno do danas je vidljiv ugao te zgrade te obnovljeni ostaci južnog zida. Dijelovi antičke zgrade skriveni su među srednjovjekovnim kućama koje imaju značajne povijesno – arhitektonske i ambijentalne vrijednosti. Treba istaknuti palače obitelji Marulić i Papalić. Marulićeva palača ističe se po svojim arhitektonskim osobinama izraženim na sjevernoj i istočnoj fasadi, kao i u unutrašnjosti. Papalićeva palača je rad majstora Jurja Dalmatinca, a pripada osebujnom tipu građevina s dvorištem u kojem se nalazi prizemna loža, dok su reprezentativne prostorije na prvom katu, uključujući veliku dvoranu, a prozori su renesansnog stila šesnaestog stoljeća. Od 1951. u Papalićevoj palači smješten je Muzej grada Splita.⁹⁸ Otvaranje muzeja u autentičnoj palači doprinosi stvaranju jedinstvenog doživljaja palače u smislu arhitektonskog i kulturnog bogatstva te povijesne važnosti. Smještanje muzejske zbirke unutar samog kulturnog spomenika predstavlja prikladno mjesto za čuvanje, zaštitu i predstavljanje kulturne baštine grada Splita.

2.14. Sjeverozapadna zgrada

Velika zgrada četvrtastog tlocrta bila je preko Zapadne ulice spojena s vanjskim zidom Palače pa se pretpostavlja da je izvorno služila za smještaj vojne posade, koja je u slučaju potrebe mogla komunicirati sa stražarskim hodnicima na zidovima. Za tu je zgradu

⁹⁸ Isto, str. 132.

karakterističan niz kamenih pilona koji su se nizali uz zapadnu stranu. Najveći ostatak te zgrade vidljiv je na Poljani braće Vranjana, gdje je iznad pilona sačuvan izvorni antički zid visine od preko 10 metara. Srednjovjekovna transformacija Palače ostavila je na tom području stambene blokove. Uske usporedne uličice omeđuju niz usporednih blokova u kojima se nalaze kuće s elementima romanike i gotike. Zgrada koja je u srednjem vijeku sagrađena na mjestu sjeverozapadne zgrade je palača kraj Zlatnih vrata (sagrađena od trinaestog do petnaestog stoljeća), koja najveći dio zauzima na prostoru glavne uzdužne i Sjeverne ulice. Barokna palača Cindro, koja je djelomično podignuta na prostoru Dekumana, zahvaća prostor i sjeverozapadne zgrade.⁹⁹ Danas je prvi kat palače Cindro namijenjen za iznajmljivanje koji spada u turistički objekt više klase. Hotel baština sve je češća pojava u turizmu, odnosno hotel baština je hotel smješten u građevini koja predstavlja bitan dio kulture i povijesti nekog grada ili zemlje. Osim što nadopunjuju turističku ponudu, hoteli takve vrste sprječavaju propadanje i pridonose očuvanju kulturno-povijesnog spomenika.

⁹⁹ Isto, str. 134.

3. Turistička valorizacija Dioklecijanove palače

Kulturna baština predstavlja važan dio identiteta nekog naroda koji često zna biti prepoznat u svijetu od strane drugih naroda. Odgovarajućom valorizacijom moguće je predstaviti vlastita kulturna dobra te ostvariti još neke pogodnosti npr. financijske doprinose od turizma, izgradnju imidža turističke destinacije te kvalitetnije upravljanje kulturnim dobrima. Valorizacija kulturne baštine mora biti dugoročno održiva kako ne bi došlo do uništenja baštine te kako bi lokalno stanovništvo bilo zadovoljno.

Dioklecijanova palača jedan je od najbolje sačuvanih i najvažnijih kulturno-povijesnih spomenika u Hrvatskoj, a poznata je i u svijetu. Palača obiluje brojim arhitektonskim dostignućima koja su nastala u različitim razdobljima pa tako imamo spomenike iz predromanike, romanike, gotike, renesanse i baroka. Sve to je pridonijelo uvrštavanju Palače na UNESCO-ovu listu svjetske baštine. Kriteriji pod kojima je Palača uvrštena na UNESCO-ovu listu svjetske baštine jesu da Palača predstavlja važnu promjenu ljudskih vrijednosti kroz određeno vremensko razdoblje u jednom kulturnom području svijeta; posjeduje jedinstveno svjedočanstvo postojeće ili nestale civilizacije te je primjer izvanredne gradnje koji predstavlja važnu etapu ljudske povijesti. Kod Palače je impresivno to što je ona i nakon toliko godina očuvana do te mjere da je pogodno mjesto za život. Ironija je to, da je posljednje počivalište cara Dioklecijana koji je bio progonitelj kršćana, mauzolej na Peristilu, kojeg su kršćani pretvorili u katedralu sv. Dujma, koja je proglašena najstarijom katedralom na svijetu.

Danas je Palača središte gradskog života te važno kulturno i turističko središte. Upravo su se na Peristilu, središnjem trgu, tijekom stoljeća odvijale mnoge aktivnosti, baš kao i danas. Kada je Palača postala grad, Peristil je bio municipalno središte, a kasnije dobiva ulogu katedralnog trga. U Splitu se održavaju Dani Dioklecijana koji nas vraćaju u vrijeme kada je u Palači boravio slavni rimski car. Cilj ovog događaja je oživljavanje povijesti i upoznavanje s prošlošću za vrijeme cara. Osim što privlači turiste, ovaj događaj, namijenjen je i lokalnom stanovništvu koji se žele upoznati s kulturnim vrednotama svoga grada. To je od iznimne važnosti radi očuvanja tradicije i radi stvaranja konkurentnosti turističke destinacije. Turistički razvitak sa sobom nosi i neke negativne posljedice, a jedna od njih je masovnost i s njom se susrećemo u mnogim hrvatskim turistički razvijenim destinacijama. Velike prometne gužve, povećanje cijena, nemogućnost kretanja kroz grad i buka problemi su s kojima se susreću stanovnici turističkih destinacija. Nekontroliran dolazak turista u grad dugoročno uništava kulturno-povijesne spomenike koji su ujedno i resursi zbog kojih se dolazi u posjet

mekom mjestu te lokalno stanovništvo postaje nezadovoljno i negostoljubivo prema turistima. Zbog dugoročne održivosti i isplativosti turizma potrebno je u destinacijama, a dakako i u Splitu, unaprijediti sustav upravljanja posjetiteljima. Npr. online prodaja ulaznica za pojedine znamenitosti, ograničen broj parkirnih mjesta za turiste, smanjen broj grupa turista te motiviranje turista da posjete destinaciju izvan sezone. Split bi mogao popularizacijom nekih novih turističkih destinacija smanjiti prenapučenost Palače tijekom ljetnih mjeseci te smanjiti opterećenje s kojim se već neko vrijeme nosi. Unapređenje turističkih ruta kojim bi se bolje upoznala okolica Splita smanjio bi se pritisak na Palaču, a to bi ujedno i povećalo korist stanovnicima koji žive u ruralnim područjima.

Zaključak

Htjela bih ukazati na problem masovnog turizma koji uvelike šteti spomenicima kao što je Dioklecijanova palača. Osim što masovni turizam šteti građevini, opće poznato je da je masovni turizam i neprijatelj okolišu. Velike količine prometa u gradu razlog su zagađenog zraka koje dovodi do kiselih kiša koje su isto veliki problem spomenicima kulture. Isto tako je poznato da Split ima lošu komunalnu infrastrukturu pa je masovnost razlog i velikih nakupina smeća što stvara lošu sliku o gradu. Ovo su samo neki od primjera problematike koje je, smatram, veoma lako izbjeći već samo malim promjenama. Smatram da ovo doba, doba korone je zapravo vrijeme da Hrvatska kao zemlja, zapravo vidi da nije potreban veliki broj turista kako bi se naš turizam i dalje nastavio razvijati. Prirodna i kulturna bogatstva koja su nam na raspolaganju potrebno je na najbolji mogući način iskoristiti i da napokon krenemo sa onime što Hrvatska već godinama želi, a to je turizam koji se temelji na individualnom pristupu gostu, usluzi visoke razine i na kraju i zadovoljstvu gostiju. Turistički rezultati ostvareni za vrijeme korone znatno su bolji od očekivanih stoga možemo primijetiti da u buduće možemo ostvarivati pozitivne učinke od turizma, ali ne na štetu spomenika.

Literatura

Knjige:

1. Bulić, F. i Lj. Karaman, *Palača cara Dioklecijana u Splitu*, Zagreb, Ex Libris, 1927.
2. Fisković, C. *Dioklecijanova palača. Prilog proučavanju i zaštiti*, Split, Ex Libris, 2005.
3. Marasović, T., *Dioklecijanova palača*, Beograd, Sloboda, 1982.
4. Marasović, T., *Dioklecijanova palača- jezgra grada Splita*, Split-Zagreb, Dominović, 2008.
5. Marasović T. i J. Marasović, *Dioklecijanova palača*, Zagreb, Zora, 1968.
6. Marasović J., T. Marasović i B. Gabričević, *Istraživanje i uređenje Peristila Dioklecijanove palače u Splitu 1956.-1961.*, Split, Književni krug Split, 2014.
7. Šušnjar, B., *Villa cara Dioklecijana*, Split, Naklada Bošković, 2003.

Internetski izvori:

1. Alujević T. i T. Marasović, *Dioklecijanov stan u splitskoj palači*, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/18516>
2. Marinković, V., *Pregled arheoloških istraživanja i restauratorsko-konzervatorskih zahvata u Dioklecijanovoj palači u Splitu*, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/65570>
3. Matulić, B., *Mozaički nalazi u perimetru Dioklecijanove palače*, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/163713>
4. Piplović, S., *Dioklecijanov mauzolej između dvaju svjetskih ratova*, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/12154>
5. Vojnović, I., *Istraživanje zapadnih termi Dioklecijanove palače iz 2008. i 2009. godine*, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/129894>
6. <http://villasplitluxury.com/attractions/diocletian-palace/?lang=hr>, (posjećeno 9. travnja 2020.)
7. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=35692>, (posjećeno 9. travnja 2020.)
8. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=49211>, (posjećeno 14. travnja 2020.)
9. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4825.5>, (posjećeno 14. travnja 2020.)
10. <https://www.mgst.net/dioklecijanovi-podrumi/>, (posjećeno 22 travnja 2020.)
11. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=10772>, (posjećeno 24. travnja 2020.)
12. <https://proleksis.lzmk.hr/17090/>, (posjećeno 24. travnja 2020.)
13. <https://visitsplit.com/hr/524/mjedena-vrata>, (posjećeno 24. travnja 2020.)

14. [https://www.split.hr/clanak/startaju-radovi-u-arhidjkonovoj-novom-odvodnjom-
ulice-spasava-se-i-kasnoanticki-mozaik](https://www.split.hr/clanak/startaju-radovi-u-arhidjkonovoj-novom-odvodnjom-ulice-spasava-se-i-kasnoanticki-mozaik), posjećeno 26. travnja 2020.
15. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=66620> posjećeno 28. travnja 2020.

Popis slika

Slika 1. Dioklecijanova palača	5
Slika 2. Presjek kroz Dioklecijanov stan.....	9
Slika 3. Vestibul, pogled odozgo	9
Slika 4. Južna vrata središnje dvorane	10
Slika 5. Tlocrt zapadnih termi	14
Slika 6. Tlocrt istočnih termi.....	15
Slika 7. Sjeverno pročelje.....	19
Slika 8. Južno pročelje	20
Slika 9. Istočni zid.....	21
Slika 10. Dio zapadnog zida s obnovljenim ostacima ranosrednjovjekovne crkvice sv. Mihovila	22
Slika 11. Sjeverna vrata.....	23
Slika 12. Istočna vrata	24
Slika 13. Zapadna vrata.....	25
Slika 14. Južna vrata.....	26
Slika 15. Sjeverozapadna kula	27
Slika 16. Sjeveroistočna kula	28
Slika 17. Jugoistočna kula.....	29
Slika 18. Mozaik pronađen u zgradi istočno od vestibula.....	30
Slika 20. Vanjšina Dioklecijanova Mauzoleja	35
Slika 21. Ostaci "Kibelinog" hrama u zgradi zapadno od Peristila.....	37
Slika 22. Ostaci "Venerinog" hrama	38
Slika 23. Tlocrt zgrade s mozaičkim podom istočno od Mauzoleja	39

Sažetak

Dioklecijanova palača sagrađena je oko 295. na južnoj obali poluotoka *Aspalathos*. Postoji nekoliko teorija zašto je car odlučio baš tamo izgraditi svoju rezidenciju: povratak u rodni grad, oporavak narušenog zdravlja u mjestu s ljekovitom vodom te povoljna lokacija vile. Naime, neki povijesni izvori pokazuju da bi Salona ili njegova okolica mogla biti Dioklecijanov rodni grad, a također se pretpostavlja da je car nakon abdikacije htio nadgledati daljnji tijek događanja u Carstvu.

Glavni zidovi Palače izgrađeni su od kamenih kocaka, prosječna širina im je 2,0 m, a visina ide od 13 m do 20, ovisno o terenu. Ulazna dvorana Dioklecijanovog stana, vestibul, građevina je četvrtastog vanjskog i unutarnjeg kružnog tlocrta, obložena mramornim pločama. Između vestibula i hodnika nalazila se središnja dvorana Dioklecijanova stana. Ova prostorija imala je prizemni prostor koji je služio kao komunikacija između južnog dijela Palače i nosivosti kata. Do danas su sačuvani samo neki ostaci Velike dvorane, ali u potpunosti je sačuvan donji prostor koji se naziva i „podrumska dvorana“. Upravo zbog te dobre očuvanosti doneseni su mnogi zaključci i o izvornom izgledu careva stana. U blagovaonici palače bila je smještena velika sala s tri manje dvorane i ulaznim prostorijama. U četrnaestom stoljeću dolazi do promjene u strukturi ove prostorije te je na mjestu blagovaonice podignut samostan sv. Klare, koji je tamo bio do 1883. Kritoportik je hodnik u palači koji je služio kao šetnica te komunikacijski prostor. Terme su vjerojatno bile spojene s carevim stanom, a sve do 1959. nije bilo saznanja o njima. Zahvaljujući istraživačkim radovima kod hotela „Slavija“ moglo se sa sigurnošću zaključiti da su na tom mjestu nekada postojale terme. Palača ima četiri vrata: Zlatna vrata, Srebrna vrata, Željezna i vrata Gorota i te su ona i danas u upotrebi. Sveukupno je uz palaču sagrađeno šesnaest kula, od kojih su do danas djelomično sačuvane tri ugaone: Sjeverozapadna, Sjeveroistočna i Jugoistočna kula. Dvije glavne ulice, *kardo* i *dekumanus*, spajale su se u središtu palače, a odgovaraju glavnim ulicama svakog rimskog vojnog logora: *Via Praetoria* i *Via Principalis*. Nakon smrti cara, Palača doživljava brojne arhitektonske promjene jer je naseljavaju stanovnici koji su je prilagođavali svojim potrebama.

Ključne riječi: Dioklecijanova palača, car Dioklecijan, Split

Summary

Diocletian's Palace was built around the year of 295 on the southern coast of the Aspalathos peninsula. There are several theories as to why the emperor decided to build his residence here: the return to his hometown, recovery of impaired health in a place with healing water, and the favourable location of the villa. However, some historical sources show that Salona, or its surroundings, could be Diocletian's hometown, and it is also assumed that the emperor wanted to monitor the further course of events in the empire after his abdication. The main walls of the Palace are built out of stone cubes, their average width is 2.0 m, and the height ranges from 13 m to 20 m, depending on the terrain. The entrance hall of Diocletian's apartment, the Vestibule, is a building with a square outer and circular inner floor plan lined with marble slabs. Between the Vestibule and the corridor there was the central hall of Diocletian's apartment. This room had a ground floor space that served as communication between the southern part of the Palace and the load-bearing capacity of the first floor. To this day, only some remains of the Great Hall have been preserved, but the lower space, also called the 'basement hall' has been completely preserved. And because of that good preservation, many conclusions were made about the original appearance of the emperor's apartment. In the dining room of the palace there was a large hall with three smaller halls and entrance rooms. In the fourteenth century there was a change in the structure of that room and on the place of the dining room the monastery of St. Clare was built and it was there until 1883. The *cryptoporticus* is a corridor in the palace that served as a promenade and a communication space. The baths were probably connected to the emperor's apartment, and until 1959 there was no knowledge of the baths. Thanks to the research work at the hotel 'Slavija', it was concluded with certainty that there used to be baths at that place. The Palace has four doors: the Golden Gate, the Silver Gate, the Iron Gate and the Bronze Gate and they are still in use today. A total of sixteen towers were built next to the palace, of which three corner towers have been partially preserved to this day: the Northwest, the Northeast and the Southeast tower. The two main streets, *cardo* and *decumanus*, merged in the center of the palace, and correspond to the main streets of each Roman military camp: *via praetoria* and *via principalis*. After the death of the emperor, the palace underwent numerous architectural changes as the palace was inhabited by citizens who adapted it to their needs.

Keywords: Diocletian's Palace, Emperor Diocletian, Split

Sažetak pregledala: Darija Barbić, profesorica engleskog i njemačkog jezika i književnosti